САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

ПОЛК. ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ
14.4.1891 — 23.5.1938
Основоположник ОУН
І-ий голова Проводу Українських Націоналістів

РІК XL **КВІТЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ 1988** **Ч. 2/427**

"САМОСТІЙНА УКРАЇНА"

Орган Організації Державного Відродження України (ОДВУ)

Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій (ІСНО)

Статті підписані автором не обов'язково збігаються з поглядами Редакційної Колеґії, а тому за їх зміст Редакція "Самостійної України" не відповідає.

Редакція застерігає собі право скорочувати й виправляти матеріяли.

Передрук дозволено за поданням джерела.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Independent Ukraine
297 College St.
Toronto, Ontario M5T 1S2
CANADA

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ:

Independent Ukraine
2315 West Chicago Ave.
Chicago, III. 60622
USA

Річна передплата виносить: 15.00 ам. дол. у всіх країнах

Набрано і надруковано у Видавництві "Новий Шлях", Торонто

"INDEPENDENT UKRAINE"

Publisched by American-Ukrainian Publishing & Printing Co. Inc.
2315 West Chicago Avenue, Chicago, Illinois 60622
Printed Quarterly. Editor: P. Dorozynsky
Second-class postage paid at Chicago III.
ISSN 0036-3847
POSTMASTER: Send address changes to:
"INDEPENDENT UKRAINE"
2315 West Chicago Avenue Chicago, Illinois 60622

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

РІК XL КВІТЕНЬ-ЧЕРВЕНЬ 1988 Ч. 2/427

ЗМІСТ

ГОЛОВНІШІ ДАТИ З ЖИТТЯ ПОЛК. ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

1918 р.
СІЧЕНЬ: Комендантом Галицько-Буковинського Куреня
БЕРЕЗЕНЬ: Комендантом Полку Січових Стрільців
ЛИСТОПАД: Комендантом Осадчого Корпусу Січових Стрільців
ГРУДЕНЬ: Звільнення Києва від московських військ

1919 р.
ЛИПЕНЬ: Перемога під Карабчіївом
ЛИСТОПАД: Чотирикутник смерти

1920 р.
З ВЕСНОЮ — виїзд Полковника закордон.
ВОСЕНИ — перші почини творити УВО в Західній Україні та створення Центрального Революційного Комітету в Києві.

1921 р.
ЧЕРВЕНЬ: Полковник вертається до Галичини і перебирає команду УВО.

1922 р.
ВОСЕНИ виїжджає закордон. З виїздом Полковника з Рідних Земель Верховна Команда УВО переходить закордон.

1923 р.
ВОСЕНИ Полковник тимчасово відходить від керми в УВО.

1924 р.
В ЧЕРВНІ Полковник знову перебирає Верховну Команду УВО.

1925-1927 рр.
Енерґійна бойова діяльність УВО та заразом підготовка до творення ОУН.

1927 р.
3 — 7 ЛИСТОПАДА: І-ша Конференція Українських Націоналістів і рішення створити Організацію Українських Націоналістів. Покликання Проводу Українських Націоналістів на чолі з полк. Євгеном Коновальцем.

1928 р.
8 — 9 КВІТНЯ: ІІ-га Конференція Українських Націоналістів.

1929 р.
27 СІЧНЯ — 3 ЛЮТОГО: І-ий Конґрес Українських Націоналістів. Вибір Полк. Євгена Коновальця головою ПУН. Основання ОУН.
КВІТЕНЬ: Полковник відвідує українські поселення Північної Америки. Масовий характер Українського Національного Руху як в Україні, так і поза її межами.

1929 — 1936 рр.
Полковник живе в Женеві, Швайцарія.

1936 р.
Спроба атентату на Полковника в Женеві.

1938 р.
23 ТРАВНЯ Полк. Євген Коновалець падає жертвою московсько-большевицького атентату в Роттердамі, Голляндія.

ПОЛК. ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ОРГАНІЗАТОР, НОСІЙ І РЕАЛІЗАТОР ІДЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ОРГАНІЗОВАНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

В часи Української Визвольної Боротьби 1918-1921 рр., у тому затяжному і незвичайно складному періоді української державности, відтак опісля поза кордоном України існував цілий ряд українських політичних партій і центрів.

Після вбивства голови Директорії УНР і гол. от. Симона Петлюри стан на політичному відтинку українського життя проявився ще більш від'ємно.

і саме в цей для українського політичного світу найбільш критичний час ніхто інший як саме полк. Євген Коновалець був спроможний дати найбільш переконливі відповіді на питання, якими шляхами український нарід повинен продовжувати боротьбу за державну суверенність України.

Спершу полк. Є. Коновалець разом із своїми друзями вирішують продовжувати збройну боротьбу за державність

КОМАНДА "СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ"

В середині сидить полк. Євген Коновалець, по його правій руці полк. Андрій Мельник, по лівій руці полк. Роман Сушко.

України шляхами революційно-підпільних дій УВО — Української Військової Організації.

Коли стало очевидним, що методами УВО не можна здобути перемоги і дійти до означеної мети, — полк. Є. Коновалець не завагався змінити близькі і дорогі його серцю форми і методи дій УВО на зовсім нові шляхи — символізовані ідеями українського націоналізму, які зчасом довели до оформлення ОУН — Організації Українських Націоналістів.

Саме таке відчуття дійсности в Україні і потреб українського народу, та належного усвідомлення міжнародньої ситуації — спрямувало полк. Євгена Коновальця на шлях українського націоналізму. Дехто навіть запитував, як це так, що українські військовики на чолі з Євгеном Коновальцем займаються політикою. Адже ж політика — це не діло військовиків.

Та діло не у військовій і не в політичній площині. Перед цілим українським народом, поневоленим після 1-ої Світової війни, чотирма окупантами, стало питання, а що дальше?

Якщо не можна було виграти бою за державність України військовими методами чи методами реґулярних чи нелеґальних військових формацій — то ніяк не можна було капітулювати!

Треба було відчути дійсні бажання свого народу і намітити шляхи визвольної дії, які б скріпляли сили власного народу, і його бажання бути господарем на своїй власній землі.

Для багатьох сучасників Є. Коновальця шляхи українського націоналізму не були переконливі.

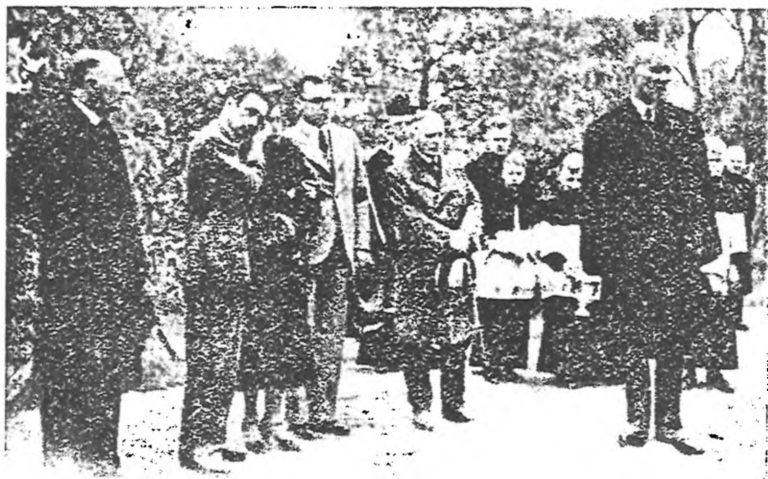
Але його наполеглива праця, як на всіх просторах України, так і серед українських поселень, вказували, що гасло українських націоналістів "Наша сила в нас самих" було найреальнішою і найправильнішою відповіддю на потреби поневоленого українського народу.

Декому великий риск, великі жертви, провідницька система підпілля не подобались і були предметом суворої критики.

Але полк. Євген Коновалець і його співробітники не були догматиками. Всі форми і методи боротьби були не самоціллю, але засобами, В умовах України — треба було підпільної дії з її твердою дисципліною і провідницькою системою.

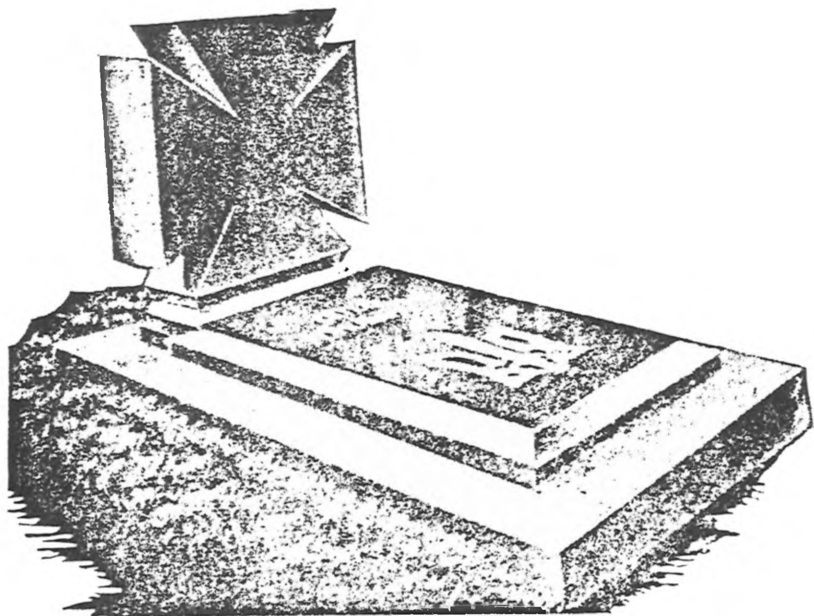
Поза межами України система громадських організацій, що були створені самим полк. Є. Коновальцем, або за його почином, як УСГ, УНО, ОУК, ОДВУ (в ЗСА і Арґентіні), МУН (в ЗСА і Канаді), УНС та інші, все були ведені демократичними методами з вибором своїх власних провідників.

Не проминуло навіть десятиліття від постання ОУН, коли українські націоналістичні ідеї закріпилися серед українського

Похорон полк. Є. Коновальця

Над могилою: дружина — Ольга Коновалець в супроводі членів ПУН; ген. Віктор Курманович прощає Полковника від Проводу Українських Націоналістів.

Могила полк. Євгена Коновальця.

народу так глибоко, що в нікого не лишалося сумніву, що якраз український націоналізм став тією провідною ідеєю, яка мобілізувала сили широких верств українського народу до безперервної боротьби за свою суверенність.

Полк. Євген Коновалець стає провідником не лише українських націоналістів, але також він стає центральною постаттю українського політичного життя. На нього орієнтується свідоме українство, він став дійсним наслідником гол. от. Симона Петлюри, творця і провідника української революції.

Окупанти українських земель пробували всіма силами доказати, що ідеї українського націоналізму не мають глибокого закорінення в українському народі і поробили потрібні заходи, щоб у підступний спосіб знищити полк. Євгена Коновальця.

Цей раз українська кров пролилась на вулиці Роттердаму і не стало в живих голови ПУН, Керманича Українського Націоналістичного Руху в світі й переємника державних традицій УНРеспубліки після смерти С. Петлюри.

Не стало в живих основоположника УВО — ОУН! Але смерть Є. Коновальця не вбила живих ідей українського націоналізму і несповна рік після смерти полк. Є. Коновальця українські націоналісти доказали, що вони здібні на змаг із ворогом і на жертву життя за Велику Справу!

На найменшому клаптику України, на південь від Карпат, постала Карпато-Українська Держава!

Українські націоналісти під проводом наслідника полк. Євгена Коновальця, 2-го голови ПУН полк. Андрія Мельника, виявили свою здібність стати будівничими Карпатської України. Своєю муравлиною працею вони відкинули закиди про диктаторські тенденції українських націоналістів. Навпаки. В тісній співпраці з українськими соціялістами, християнськими демократами, вони зуміли створити спільний фронт і під прапорами Українського Національного Об'єднання, шляхом свобідних виборів до Сойму Карпатської України доказати, що здорові ідеї українського націоналізму справді знайшли піддержку народніх мас в Україні.

Євген Коновалець — організатор і носій ідей українського націоналізму не дожив тих світлих моментів у Хусті, столиці Карпатської України, але він, подібно як Симон Петлюра, став символом доби.

Від смерти полк. Євгена Коновальця проминуло півстоліття. Але так, як і за його життя, так і до сьогоднішніх днів, — український націоналізм залишився тією ідейно-політичною зброєю, яка виявилась найуспішнішим засобом в боротьбі за державну суверенність української нації.

Микола ПЛАВЮК

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ТВОРЕЦЬ НОВОЇ ДОБИ

Проминає 50 років від роттердамської трагедії, жертвою якої впав полковник Євген Коновалець. Москві вдалось підступно знищити людину, яка в історії українського народу пов'язана з діями українських військових формацій (Українські Січові Стрільці, Січові Стрільці, Армія УНР), державним будівництвом Української Народньої Республіки, підпільною боротьбою українського народу (Українська Військова Організація, Організація Українських Націоналістів), суспільно-політичною діяльністю (Український Націоналістичний Рух, оформлений з його ініціятиви як голови Проводу Українських Націоналістів, як ветеранські, громадські, молодіжні, студентські, жіночі, господарсько-економічні, пресово-видавничі організації —по всіх країнах світу, де діяла українська громада).

Але ідеї полк. Євгена Коновальця не вдалось знищити роттердамським скритовбивством Москви.

Аналізуючи з перспективи півстоліття його вклад у різні ділянки дії українського народу на рідній землі і поза її межами, без перебільшення можемо говорити про Є. Коновальця як творця нової доби в історії нашого народу в XX столітті.

Немає найменшого сумніву, що постать Є. Коновальця виросла і загартувалась у столиці України Києві в роки революційного змагу за створення і закріплення української державности.

Він прибув до Києва як молодий старшина з московського полону й у вирі революційних подій скристалізував своє кредо УКРАЇНСЬКОГО САМОСТІЙНИКА-ДЕРЖАВНИКА І УКРАЇНСЬКОГО СОБОРНИКА.

Його вояцька честь і дисципліна поставили його до послуг урядів Української Держави. Не вмішуючись безпосередньо в дію політичних партій, він боронив українську державність як проти московських комуністів так і московських федералістів, він

змагався як з німецькими, так і польськими втручаннями в справи молодої української держави. Він підчинявся кожній державній владі, без огляду на її політичне забарвлення, так довго, як довго вона стояла на принципах САМОСТІЙНОСТИ І СОБОРНОСТИ.

Він не втратив віри в необхідність боротьби за українську державну суверенність навіть тоді, коли армія України не могла продовжувати війни з переважаючими ворожими арміями.

І саме в тому часі судилось йому в згоді з його політичними кредо стати на шлях, який записав його в історії українського народу творцем нової доби — ДОБИ ПІДПІЛЬНО-РЕВОЛЮЦІЙНОЇ І ВИЗВОЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В XX СТОЛІТТІ.

Пригляньмося до тих починів Є. Коновальця, які здобули йому те місце в історії нашого народу.

Гурт приятелів і друзів полковника Є. Коновальця був ядром нелеґальних проявів дії, після закінчення визвольних змагань і окупації території України 4-ма державами. Найбільш відомим феноменом тієї боротьби була, очевидно, дія Української Військової Організації. Але полковник Є. Коновалець розбудував мережу своїх співробітників на всіх землях України; виконували вони таку дію, як на це дозволяли їхні спроможності, а головно потреби українського народу в тому часі.

Брак якоїнебудь координації української політичної акції між українськими політичними партіями на еміґрації, не згадуючи вже про відкриту боротьбу і взаємопоборювання себе екзильних урядів, було поштовхом, який спрямував увагу Є. Коновальця на потребу дії підпільних організацій військового характеру, доповнити дією таких політичних формацій, які беззастережно стоятимуть на засадах БОРОТЬБИ З УКРАЇНСЬКИМИ і НЕУКРАЇНСЬКИМИ ЧИННИКАМИ, ЯКІ АБО ВІДРЕКЛИСЯ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ САМОСТІЙНОСТИ І СОБОРНОСТИ УКРАЇНИ, АБО СТАЛИ НА ШЛЯХ СПІВПРАЦІ З ОКУПАНТАМИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.

Широка дискусія над цими проблемами довела до об'єднання тих сил, які в 1928 році створили Провід Українських Націоналістів, а в 1929 році Організацію Українських Націоналістів.

Організаційне оформлення широкого вахляра визнавців ідей українського націоналізму в одну організацію і чітке та виразне з'ясування її ідеологічно і політично-програмових засад — започаткувало ту добу, яка триває до сьогоднішніх днів.

Український націоналістичний рух , в різних ділянках життя українського народу, а не лише в революційно-політичній, дав ті

ПОЛКОВНИК ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ

Командир Корпусу Січових Стрільців.
Комендант Української Військової Організації.
Голова Проводу Українських Націоналістів.

тверді основи, на яких спирались практичні вияви дії в різних етапах його діяльности за останні десятиліття.

Але ніхто не може заперечити, що як між двома світовими війнами, так у часі II Світової війни організовані формації українських націоналістів, мимо навіть трагічного в своїх наслідках роз'єднання ОУН в 1940 році, були найактивнішими носіями визвольно-політичної акції і на українських націоналістів орієнтувались українські патріоти —самостійники — державники —соборники!

Вклад праці Є. Коновальця в розбудову мережі громадських організацій і установ, які об'єднували українські поселення поза межами України і які співпрацювали з ОУН як ідейно поєднані формації Українського Націоналістичного Руху —лишив глибокий вплив на життя української спільноти поза межами України.

Дія тих формацій у великій мірі допомогла хоронити українську спільноту перед денаціоналізацією в неукраїнському оточенні.

Дія українських націоналстів на рідних землях в часі війни і після її закінчення залишилась світлою сторінкою в житті нашого народу, дарма, що в ній не бракувало трагічних помилок, які, надіємось, стануть пересторогою, щоб їх не повторяти в майбутньому!

Недоцільно розписуватись тепер,чи і в якій мірі та діяльність повинна бути пов'язана з тими виявами в Україні, які так послідовно атакує окупаційна влада,"виявами дії українських буржуазних націоналістів". Відповідь на це дасть колись дослідник цього періоду в умовинах, надіємося, свобідної України.

Але ніхто ж знов не може заперечити, що без огляду на різні вияви в організаційній площині, УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕЯ, Є В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ різким протиставленням комуністичній догмі, яка не витримала життєвого іспиту і переміняється в знаряддя традиційного московського великодержавного імперіялізму і шовінізму.

І якщо ідеї основоположника Українського Націоналістичного Руху, полковника Є. Коновальця, вже 50 років від його смерти відіграють таку важливу ролю в боротьбі українського народу з його окупантами, — то це найкраще потвердження, ЩО ВІН СПРАВДІ БУВ ТВОРЦЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ЕПОХИ В БОРОТЬБІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА ПРИВЕРНЕННЯ СУВЕРЕННОСТИ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ, СТВОРЕНІЙ АКТАМИ 22 СІЧНЯ 1918 і 1919 РОКІВ.

ЗВЕРНЕННЯ

ПРОВОДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

У 50-ЛІТТЯ ТРАГІЧНОЇ СМЕРТИ

СЛ. ПАМ. ПОЛКОВНИКА

ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ

Цього року всі українці, а зокрема українські націоналісти, відзначують болючі для всіх нас роковини 50-ліття смерти командира Корпусу Січових Стрільців в Києві, основоположника Української Військової Організації, першого голови Проводу Українських Націоналістів, основоположника Організації Українських Націоналістів, їх надхненника та провідника в боротьбі за привернення суверенности Української Самостійної і Соборної Держави — сл. пам. полковника Євгена Коновальця.

Відзначення його невіджалуваної смерти з рук більшовицького скрито-вбивці в Роттердамі в 1938 році, це не тільки вшанування пам'яті визначного політичного діяча, що загинув в безкомпромісовій боротьбі за самостійність українського народу, але це також є пригадка всім нам про невмиручість й актуальність досі його ідеї, його ще досі не сповненого заповіту, якими він визначив наші шляхи боротьби за Українську Державу.

Зокрема під сучасну пору тотального наступу нашого відвічного ворога, імперіялістичної Москви, на знищення національного і духового обличчя українського народу на батьківщині, ідеї і заповіт Є. Коновальця остались живим дороговказом для дальшої всенаціональної визвольної дії українського народу в Україні і українців поза її межами.

Вся його діяльність як визначного військовика і державного будівничого Української Народньої Республіки і провідника українського військово-революційно-політичного підпілля була позначена відчуттям і наголошенням головної цілі боротьби: **“Передусім самостійна держава, її оборона і її закріплення!”.**

Він ніколи, навіть в найскладніших обставинах, не тратив віри в необхідність боротьби українського народу і в його остаточну перемогу.

Методи, організаційні форми і вияви тієї боротьби — ніколи не були самоціллю його діяльности.

Навпаки, він в своїй послідовності і далекозорості шукав і творив такі форми, такі методи, які відповідали вимогам тієї боротьби.

Коли переважаючі сили ворожих армій окупували Україну, він і його друзі творять і діють як члени леґендарної Української Військової Організації.

Коли ж виринула потреба озброїти революційно-підпільні кадри ідейно-програмовими і політичними заложеннями, то він не завагався на місце УВО створити Організацію Українських Націоналістів, до якої крім військовиків, прийшли нові, молоді кадри, нова зміна на шляху невпинної боротьби.

На Першому Конґресі Українських Націоналістів в 1929 році він не лише очолив ОУН, але був співтворцем твердих засад української визвольної політики, яка сперлась на таких принципах:

Основною і головною рушійною силою динаміки історичного процесу на Сході Європи є конфлікт України з Москвою, конфлікт двох різних і чужих собі духово сил, двох культур, двох світовідчувань, яких символами є Київ і Москва;

Тільки після усунення окупантів з української землі зусиллям всього народу буде забезпечене будівництво та тривале існування Української Держави;

Тільки через власну державу нація стає повним членом світової спільноти;

Сповнення політично-державницьких завдань ОУН є можливим тільки у співпраці з усіма українськими творчими силами;

ОУН вестиме всеукраїнську політику та визвольну боротьбу, не надаючи їм партійного, клясового чи суспільно-групового характеру.

В згоді з тими засадами велась підготовка до створення суверенної Держави в Карпатській Україні, що сталось вже після його смерти, але що потвердило правильність його сподівань і ним наголошуваних засад!

Великі осяги політичної дії Є. Коновальця не поминули уваги окупантів України. І тому напередодні Другої Світової війни гине з рук московсько-більшовицького аґента полковник Євген Коновалець. Москва вдалась до терористичного акту, бо вона усвідомлювала собі, що на перешкоді її імперіялістичним загарбницьким плянам стоїть боротьба українського народу за його волю, в аванґарді якої стала ОУН, очолена полковником Євгеном Коновальцем.

Москві вдалося виконати роттердамський злочин, вдалося вбити Є. Коновальця. Але їй не вдалося вбити ідеї і заповітів Великого Полковника, які стали цінністю всього українського народу.

Так як 50 років тому, так і сьогодні, український націоналізм був і остався ідейно-політичною силою, з якою Москва не в силі розправитись і який розкладає основи московської комуністичної імперії.

Тому найкращим відзначенням його пам'яті в 50-ті роковини його смерти буде посилення наших зусиль, скріплення нашої допомоги українському народові в боротьбі з московським імперіялізмом.

Відзначуючи спільно основника ОУН і Українського Націоналістичного Руху в 50-ті роковини його смерти не забуваймо його заповітів!

Шлях до свободи нашої батьківщини йде через Київ як символ боротьби з імперіялістичною Москвою, як символ засади української соборонсти!

Будьмо свідомі того, що саме під сучасну пору та у нашій столиці Києві і по всій Україні посилюється змаг, починається новий етап боротьби за свободу українського народу.

Визначім нашу ролю в тому змагу і в згоді з заповітами Є. Коновальця, робім зусилля для об'єднання всіх творчих українських сил в спільному фронті поза межами України, для скріплення і координації нашої підтримки геройських зусиль нашого народу на батьківщині.

Ми віримо, що зусилля і геройська смерть полковника Євгена Коновальця не були змарновані! І хоч йому не судилося дожити до дня української перемоги, вона гряде і не за горами той час, що в золотоверхій столиці України Києві засяє сонце волі! А тоді разом з українським народом гідно вшануємо незломного борця за права, волю і державність українського народу, військовика, державного будівничого, революціонера-політика, голову Проводу Українських Націоналістів сл. п. полковника Євгена Коновальця!

Вічна Йому Честь і Слава!

Провід Українських Націоналістів

Травень 1988 року

ДОВКОЛА ЗУСТРІЧІ ПРЕЗИДЕНТА РЕҐЕНА З ГЕНСЕКОМ ҐОРБАЧОВОМ

Коли 22-го травня пополудні в Києві відбувалися офіційні Шевченківські святкування, на яких від год. 17-ої до майже півночі виступали різні хорові ансамблі, де зійшлося безліч українців, щоб віддати шану Кобзареві, на київському аеропорті не пропустили до літака українського журналіста і члена редколеґії неофіційного Українського Вісника Павла Скочка, що вибирався до далекої Перми враз з дружинами ув'язнених в 35-му таборі правозахисників Миколи Горбаля та Івана Сокульського. Також дружина похованого під 9-тим стовпчиком на табірному цвинтарі в Кучіно покійного поета Василя Стуса, Валентина Попелюх, вибиралася в далеку дорогу, відвідати гріб мужа і в котрий вже раз старатися про дозвіл, перевезти тіло поета до Києва.

Не зважаючи на те, що Павло Скочок не був сам на аеропорті, його супроводжали брати Михайло та Богдан Горині, Скочка забрали два здоровила служби безпеки і завезли в рідне село Острів Рокітнянського району, звідки бажали б, щоб він не "рипався", сидів маком і пригортав підрослу в городі картоплю. На запитання, чого його стягнуто з літака, каґебісти відповіли, що він бажав зірвати зустріч Реґена з Ґорбачовом і тому його треба на кілька днів невтралізувати..." Зрештою, про ці свої перепетії Павло Скочок вже сам написав нарис, що незабаром появиться друком.

На марґінесі зустрічі Реґена з Ґорбачовом мали відбутися також зустрічі президента з представниками правозахисного руху в Радянському Союзі. Зі Львова вирушили на особисте запрошення члени редколеґії Українського Вісника з дружинами Вячеслав Чорновіл та Атена Пашко, Михайло Горинь та Оля Горинь, Голова Комітету захисту Української Католицької Церкви Іван Гель, а також інші члени Комітету та отці. Коли поїзд, що їхав на Москву, доїжджав до Тернополя, у вагон, де їхали біля 11

українців зі Львова та околиці на намічену зустріч, увійшов загін міліції, випросив наших людей в коридор, де кожного правозахисника чи католика поставили між двох міліціонерів і почали контролювати пашпорти. В Тернополі мусіли покинути поїзд і всісти на львівський потяг: владика Павло Василик, о. Михайло Гаврилів, отці брати Симкайли та Зиновій Красівський.

Їх посадили у вагон і у Львові повели до прокуратури, саме до того славнозвісного прокурора Дороша, що в сімдесятих і на початку вісімдесятих років вславився своїми нападами на українських правозахисників. Дорош мав цього разу вказівку вдавати, що він не знає, про що йдеться, заявив міліціонерам, що проти громадян таких то немає жодних претенсій, і звелів їх пустити додому. Як уже довідалися у Москві, ті що таки заїхали, то подібно було зроблено також з відомою католицькою активісткою з Литви Ніолою Задунайте, яка однак, не зважаючи на небажання властей їхати їй до Москви, на Зустріч добралася.

Зустріч з президентом Реґеном відбулася у вівторок 24-го,в годині 14.15 в американській амбасаді, куди гостей привезли автобусом. До української делеґації дійшов ще саме свіжо звільнений з пермського табору особливого режиму Петро Рубан та його дочка Наталя (дружина Лідія та син Марко саме в Америці на лікуванні). Петро Рубан докраю виснажений, з горячкою, що, як тепер виявилося, була тільки початком запалення легенів, з яким зляг зараз після повороту в Прилуки. Перед виїздом з Прилук Петра Рубана остерігали люди з КҐБ на зустріч не їхати, бо воно утруднить справу виїзду до Америки. Але Петро Рубан, не зважаючи на важкий стан здоров'я, уважав своїм обов'язком повідомити світову громадськість про безнадійний стан залишених ще в таборі особливого режиму решту 9 в'язнів: ще п'ять українців — Приходько, якого завернули зі заслання, Іван Кандиба, Іван Сокульський, Василь Овсієнко, Микола Горбаль. В таборі ще два естонці, Тарту та Ніклус, і росіяни Романов та Алексєєв, останній з Житомирщини, караний за спробу покинути Радянський Союз.

Під час зустрічі з президентом, його дружиною Ненсі та представниками делеґації були тільки три виступи по три хвилини: говорив правозахисник Сєрґєй Ковальов, представник євреїв-рефюзників та о. Ґлєб Якунін. Гостей було біля 55 осіб, з того коло 40 євреїв, яким дали можливість звітувати про переслідування з приводу бажання покинути Радянський Союз. На жаль, нікому з української делеґації не дали можливости прямого виступу перед цілою авдиторією. О. Якунін у своєму звіті про релігійні проблеми оминув згадати справу Української Католицької Церкви, що йому в розмові пригадала Ольга Горинь,

яка від деякого часу увійшла в Комітет Захисту УКЦ. Однак, при столах у вільній розмові наші земляки використали можливість начеркнути проблеми, що їх турбують. Найкраще це вдалося Вячеславові Чорноволу, що сидів поруч президента Реґена. Почерез перекладача він йому звернув увагу, що він не приїхав в Росію і не в гості тільки до російського народу, а що Радянський Союз творять різні нації, і національне питання тут одне з найважливіших. По-друге, він йому звернув увагу на положення УКЦеркви, яку ліквідовано за Сталіна і досі ще не леґалізовано, що її вірні та клер терплять переслідування. Як третю точку Чорновіл вибрав Гельсінкський рух в Радянському Союзі, а український зокрема, що діє по сьогоднішній день, не зважаючи, що перейшов найстрашніші гоніння і переслідування. Врешті він вказав на долю свого друга з часів ув'язнення і активного члена Міжнаціонального комітету захисту політв'язнів, П. Айрікіяна. Дружина і діти ув'язненого, що далі перебуває в слідстві, були також присутні на зустрічі. Український комітет захисту політв'язнів представив його голова Михайло Горинь. Петро Рубан, що сидів враз з дочкою і Атеною Пашко біля міністра зовнішніх справ Шульца, старався виложити положення в'язнів особливого режиму. Біля 17-ої години відбулася пресова конференція, в якій взяла участь кореспондентка Нью-Йорк Таймсу Сюзан Ваґнер та інші представники американської та чужинецької преси. О. Ґеорґій, від Російської Православної Церкви забрав голос з обвинуваченнями західньої демократії, що зрадила РПЦ, бо пасивно приглядалася, як цю церкву нищено після революції та в тридцятих роках. Ніхто не звертав уваги на ці гоніння і переслідування. ніхто не підняв голосу захисту в ті роки. Його виступ перервав Вячеслав Чорновіл, який уважав, що слід доповнити цей образ, сказати і про жалі українців, які вони мають на західніх демократів тих років, що подорожували по Україні й не бачили жертв і катастрофу штучно створеного голоду, що не реаґували ні на знищення УАвтокефальної Православної Церкви ні на ліквідацію Української Католицької Церкви, яка 1946-го року під кулями машинових пістолів мусіла підписувати свою ліквідацію.

Ще під час зустрічі президент Реґен, на його згадку про долю УКЦ, сказав Чорноволові: "Я вчора говорив з Ґорбачовом про УКЦ". Що президент згадував УКЦ, подала у вістях і репортажах Друга німецька телевізія, передаючи уривки з його візити у Данилівському манастирі, де високих гостей приймала ієрархія РПЦ, репортер переклав також речення: "Я бажаю успіху і гарного ровитку РПЦ, але також можливість вільно розвиватися для інших релігійних спільнот, як наприклад католиків і православних

в Україні". Цими днями починаються святкування довкола тисячоліття введення християнства на Русі, саме в Москві, куди приїдуть високі достойники різних церков, також гості з Ватикану. Можна їм тільки бажати, щоб за блиском і золотом на репрезентативних відправах та прийняттях, вони пам'ятали про зранених братів во Хресті, що їх до сьогодні розганяють, коли вони збираються по домівках чи цвинтарях до молитви і літургії чи молебня.

А.Г.Г.

ЗВЕРНЕННЯ ПОЕТА СТЕПАНА САПЕЛЯКА У СПРАВІ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ

Міністрові культури УРСР
Директорові Інституту літератури АН УРСР
Голові Управління Спілки Письменників України
Головним редакторам журналів Вітчизна, Київ, Дніпро, Жовтень, Прапор

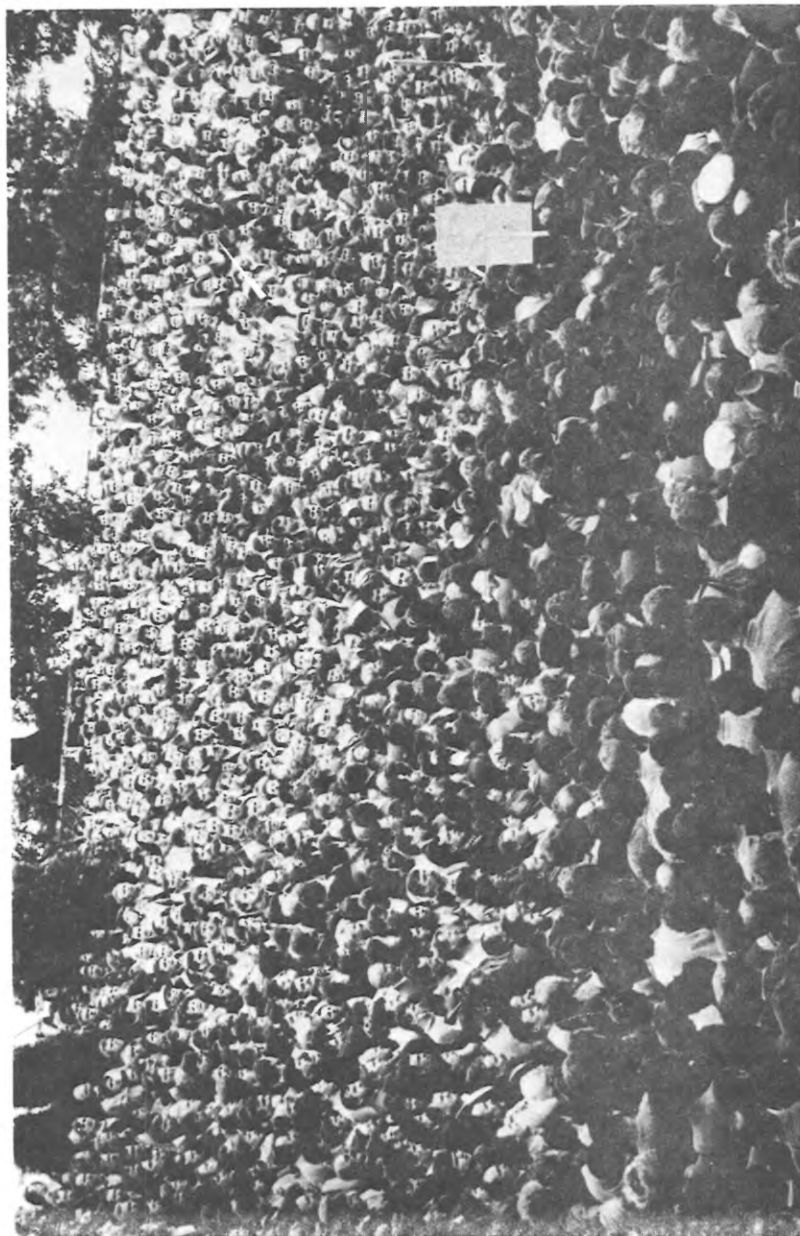
З В Е Р Н Е Н Н Я

За поширення ідеї творчої свободи у національній культурі літератури.

У тяжкий час, коли політична і соціяльна криза глибоко відмежувала різні верстви українського громадянства від мовного і літературного процесів, в час, коли естетичні втілення людських сил не залишили нічого живого в уяві та інтерес до нового гине, культура являється тією невіддю, на якій сходяться і сходитимуться різноманітні зацікавлення нашої інтеліґентної верстви. Але як не прикро, національне мистецтво останнього десятиліття аж ніяк не являлось нам у всій його повноті, бо було ідеологічним сеґментом. Бож і зміст і форми словесної творчости були піддані авторами власному літературному ошуканству, спекуляції, запобіганню перед чужомовним літературним процесом, а відповідно до цього, за умов літературного приниження, ми втратили активну увагу читача до літературної творчости, естетичний настрій часу і дальший розвиток рідної красної словесности.

МАСОВІ ДЕМОНСТРАЦІЇ

У ЛЬВОВІ

Дня 21 червня 1988 р. відбулася у Львові чергова масова демонстрація, в якій взяло участь поверх 30 тисяч українців

А історія літератури у всіх періодах літературної еволюції мусить бути історією красної словесности, себто словесної творчости, яка підходить під естетичний критерій. Бо ж творець складає все емоцією у естетичну форму, викликає певну образність, впливає на волю, настрій читача саме почуттям фантазії, а не раціоналістичними операціями. І оце є критерій естетики, що визнавала мистецтво тільки чистим мистецтвом, не признавала мистецької вартости за творами дидактичними або ж аґітаційними. Ми все ж не маємо права, і не можемо викинути з історії словесного мистецтва ні заповідей, ні колядок, ні веснянок, ні молитов, бо вони є суть естетичної форми і суть естетичної емоції до красних форм словесности.

Отже літературний процес у своєму історичному розвитку повинен впливати хоча б історично на визначні ідеї громадянства, виховувати національну гідність за традицією рідної культури відповідно до естетичних вимог мистецтва, а згідно до цього найяскравіше репрезентувати час, характер і обставини епохи, в якій живе і творить мистець.

Під час демонстрації, що відбулася 21 червня 1988 р. у Львові, промовляли Вячеслав Чорновіл, Михайло і Богдан Горині, інж. Макар. На світлині, спереду з мікрофоном у руці — Ірина Калинець.

Та це аж ніяк не можливе, коли творча уява митця втратила критерій культурних цінностей, себто уявний абсолют культури, бо ж виходячи з цього, творець мусить включати в своє мистецьке буття поняття моралі, і то перш за все, совість, як головний механізм людської уяви, але не мораль по відношенню до природи, а по відношенню до культури. Адже йдеться про творчий процес національного руху у культурі, бо її абсолютом являється ідея творчої свободи. Себто свобода як усвідомлена необхідність відродження духового критерію.

І тут гадаю, передусім, кожен мистець, орієнтуючись на культурному критерії, повинен являти своє творіння хоча б символічно, бути стороннім, вічним, та словом, не поступаючись уявною свободою творчого процесу заради усвідомлення необхідности рідної культури. Бо ж уява творчої свободи або абсолюту повинна вилитися в уяву духу як субстанції творчого процесу як духовий стимул і змисл національної культури, а звідси ідея духу, в ідею безсмертя своєї культури. Бо ж свобода, істинна безсмертність душі, являються моральними ознаками уявного абсолюту в творчості мистця.

З огляду на викладене вище, з огляду на вульгаризаторський підхід до культурного критерію, спричиненого в період застою, з огляду на спекулятивні ідеологічні явища в сучасному процесі національної культури, звертаюся до Вас у межах культурної перебудови переглянути літературну творчість визначних поетів і прозаїків нашого часу, зокрема Василя Стуса, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Ігоря Калинця, Михайла Осадчого та мій скромний поетичний доробок. Беручи до уваги уповноваження, надані Вам державою, не сумніваюся, що серед Вас є люди, готові усвідомити необхідність відродження рідної культури перед власними ідеалами. Те, що я стверджую, звертаючись до Вас, послужить скромним внеском благородних зачинань у царині літературного процесу во ім'я нового відродження української літератури, во ім'я революційної перебудови в культурному житті нашого суспільства.

10.05.88, місто Харків

Степан САПЕЛЯК

ЗАПОВНЮВАННЯ "БІЛИХ ПЛЯМ"

ІЗ ЧОРНИХ РОКІВ

НАШОЇ ПІДСОВЄТСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(Уривки із підбору спогадів Ів. Сенченка)

"Гласність" серед київських письменників і літературних критиків викликала крик за заповнюванням "білих плям" в історії української літератури доби сталінсько-брежнєвського лихоліття 1930-60 рр. Цей крик став таким настриливим останнього часу, що навіть боси-грошороби з Інституту Літератури АН УССР не змогли, як досі, затуляти вух на ті домагання, що зрештою знайшли собі вихід і в самвидавних публікаціях, переписуваних (і тим помножуваних) уже індивідуально читачами в УССР.

Але, щоб не вийшли вони надто жахливими при згущеній появі, оті дотеперішні промовчування переслідуваних письменників партією, каґебівщиною й їх підспівувачами, то дозволяється це робити лиш "у міру" та дуже обережно дозовано ("щогодини ложку"!), підбираючи і прізвища реабілітованих і їх твори, — і таки розміщуючи усе те не "згущено" в одному якомусь виданні, але "розвантажено", по різних періодиках, не завжди й загально-читаних. І ще найменше — в компетентній тут "Літературній Україні".

І отак "непомітно" надруковано в шкільно-педагогічному київському місячнику "Українська мова й література в школі" уривки спогадів покійного прозаїка Ів. Сенченка (1901-75) про 1920-40-ві роки, підредаґовані д-ром філол. наук Вяч. Брюховецьким ("щоправда, з незначними скороченнями", а що від цієї лектури, як признається, був "буквально обпечений душею") — у березневому числі журналу (ч. 3,1988,с. 16-24).

В опублікованих уривках багато чого на еміґрації вже знаного всім, хто цікавиться тими "проклятими роками", — із спогадів інших, але й багато там зовсім незнаного тут нікому про "готування Лейзором Каґановічем нового 1937 р. українським письменникам у 1947 р."

Полтавщанин родом Іван Сенченко, автор психологічних новел і нарисів із життя пореволюційного села й передмістя, в тому зокрема про дітей, почав друкуватися як член "Плугу" в

1923 р., увійшов 1925 р. в ВАПЛіте М. Хвильового, був змушений у 1930-их роках "перебудуватися" й писати на колективізаційні (а під час війни на сов. патріотичні) теми, змарнувавши свої творчі сили.

Напевно буде цікаве й еміґраційному читачеві почути хоч зцензуровані уривки спогадових слів одного із недостріляних — із "ґенерації зі зламаним хребтом" (як висловлювалася його дружина 1972 р.).

Олекса Горбач

Місячник "Українська мова і література в школі" (Київ), за березень 1988 р., с. 16-24

Іван СЕНЧЕНКО

НОТАТКИ

ПРО ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ 20-40-х РОКІВ

У Куліша вдома був один-два рази в якійсь справі. Чистота в квартирі, у всьому охайність, порядок. Письмовий стіл — чистий, без газет, книжок, паперу й різного іншого мотлоху — відполірований блиск, до того ж не стіл, а столик, як рівняти до справжнього кабінетного стола. Ми тоді жили в Харкові в будинку "Слово". Там був просторий двір і пристойний скверик, навіть з квітами. Там і зустрічалися "слов'яне". І я кілька разів з Кулішем, бо він теж любив там проти сонечка посидіти. Хвильовий, Тичина, Вишня — ніколи в той скверик не виходили. Тоді я часто виводив у скверик своїх ще маленьких дітей, там і з Кулішем зустрічалися. Пам'ятних розмов не було. Справляв він на мене особливе враження: мені здавалося, що з кожного руху його, з виразу обличчя, очей ллється талант, доброта, доброзичливість, лагідність, мудрість. Бути з ним було дуже приємно.

Юрій Смолич дуже щасливий, бо був присутній при серйозних розмовах Хвильового. Мені не доводилось. У перші роки життя свого в Харкові я дуже прив'язався до Хвильового, часто бував у нього вдома і — тепер розумію — не раз набридив йому своїми пустими візитами. Пізніше, в середині 20-х років, їздив з ним на полювання, ще пізніше — оселилися в одному

будинку, я на другому поверсі, він — наді мною на третьому. І тут, в "Слові", перші роки частенько бував у нього.

На сторінках газетної хроніки мало не щодня народжувалися різні літературні організації, зокрема "Гарт" в кількох одмінах. Не виходячи з "Плуга", я вступив в одну з таких найновіших — хвильовистську організацію (таки ж, напевне, "Гарт") та й забув про це. Тим часом Хвильовий узявся гарячково наводити лад у своїй хвилястій організації, насамперед, вирішив позбутися балясту. В баляст потрапив і я. В одній з газет (мабуть, це "Вісті" були) з'явилось оголошення про очищення такої і такої організації від балясту. Серед інших прізвищ було й моє. Заклопотаний своїми переживаннями, внутрішнім безладдям, я з цілковитою байдужістю сприйняв цей факт. Який там "Гарт", коли не знаєш, що робити, куди йти, що чекає в майбутньому.

Повертаюся до Хвильового. Він був комуністом і — принциповим. Зобов'язання, взяте на себе, він вважав непорушним. Принаймні двічі я міг у цьому переконатися напевне. Десь у надрах тих самих 20-х років він написав нову працю, продовжуючи, певне, цикл своїх памфлетів, "Україна чи Малоросія?". Цю свою працю він носив і в ЦК, там читали її. Прочитавши, осудили, зобов'язавши Хвильового не поширювати її. Ми йшли з ним вулицею, він розповідав про цей випадок. Спочатку мені, звісно, хотілося попросити його рукопис, прочитати. Та це був перший імпульс, зразу ж по тому я відчув, що не маю права цього робити, і ще відчув, що він не зміг би цього зробити, не зміг би поламати свого слова. У ВАПЛІТЕ я прийшов, здається, тоді, коли Хвильвий, Яловий, Досвітній були виключені вже звідти або справа доходила до виключення. І от їх виключили. І тоді та й по тому чимало писалося, що це був хвильвистський маневр, викрут, що, залишивши організацію, він насправді продовжував і надалі керувати нею.

Це неправильна, упереджена думка.

У ці роки я додому до нього вже не ходив, але зустрічатися доводилося часто — у видавництвах, у Будинку Блакитного, в книжкових крамницях і просто на шумливій Сумській. Історія з балястом для мене ніколи не була історією, я про неї давно забув, а з Хвильовим налагодилися звичайні добрі взаємини. Зустрівшись, ми не обминали один одного, спинялися, розмовляли. Траплялося таке, що я проводив його додому. При таких зустрічах про все говорили, крім життя ВАПЛІТЕ. Він твердо дотримувався своїх зобов'язань, і я глибоко поважав його за це.

Він був солдат, жилавий, легкий, спритний. В армії служив у піхоті, ходив швидко: іде — тільки холоші метляються! Одного

разу ми поїхали на полювання на Лиман двома групами. Перша група виїхала раніше, а друга затрималася. До складу другої групи входили Хвильовий, Гриць Коляда і я. Вже звечоріло і треба було поспіти на вечірній переліт. Отут Микола Григорович і показав себе! Гриць і я були вищі за Хвильового на зріст, молодші на якийсь десяток років, та коли довелося позмагатися в спритності з Хвильовим, коли довелося поспішити, з'ясувалося, що проти старого солдата ми просто сирі глиняні вальки. Він ішов, а ми з Грицем бігли навздогін, молоді, дужі вахлаки.

У середині 20-их років Уманцева якось розповідала, що напередодні у Хвильового була розмова про молодих письменників. Хвильовий спинився тоді на двох молодих — на Яновському й Сенченкові — і не знав тоді, кого вище поставити.

Двічі сердився на мене: раз за те, що я вкрав у нього жіноче ім'я Іраїда, вдруге за те, що на полюванні забрів на ту діляночку, яка за жеребкуванням закріплена була за ним. В обох випадках правда була на його боці.

У 1923 році був присутній при зустрічі Хвильового з Павлом Григоровичем Тичиною у Хвильового на квартирі. Хвильовий дуже любив поезію Тичини, цитував його вірші напам'ять. Особливо подобався йому вірш Тичини, де заяць ромашкам очі розтуляє. Любив його цитувати, не приховуючи свого захоплення. Відомо, тобто колись відомо було, що Хвильовий і Тичина мали ідеологічний конфлікт. Ішлося про деякі думки, висловлені Тичиною в поемі-вірші "Псалом залізу". В цьому геніяльному витворі Тичина з різних боків підходить до з'ясування понять "псалом залізу", бетон — цим символам XX залізного віку. Якщо в IV частині поет говорить про новий, комуністичний псалом залізу, то в першій — про картину світу, яка передувала цьому. Похмурим тонам цієї частини відповідають і ключеві рядки — "Ненавидим залізо й мідь..." (цитую з пам'яті).

Хвильовий проти цього виставив контртезу: "Любимо залізо й мідь".

Відповідь Хвильового була опублікована, Тичина напевне знав її. Як вони зустрілися? Хвильовий хвилювався і готувався до зустрічі. Я був тоді молодий, недосвідчений, дуже наївний. Я теж читав Тичину, знав усе, що він надрукував, напам'ять, благоговів перед ним. Вражав його портрет в окулярах, в пенсне, в яких він не дуже був схожий на ту демократичну письменницьку братію, з якою я познайомився в колишній домовій церкві Юзефовича. І ось Тичина прийшов, не такий, як усі, і водночас такий самий. На столі в господаря стояло вино. й горілка. "Боги тільки вино п'ють", — думав я, стежачи за великим поетом. Яке ж здивування моє було, коли він, одгетькнувшися від вина помахом

зневажливим долоні, сказав: "Я гіркеньку люблю!". Гіркеньку любив і господар. Змісту розмов не пам'ятаю.

У ті часи Хвильовий страждав частими головними болями, бігав по кімнаті своїм особливим піхотинським кроком, пов'язавши голову біленькою шматинкою.

Влітку того ж 23-го року Тичина переїхав з Києва в Харків. Ми з ним заприятелювали, він приходив до мене в підвал на Басейній 20, у домашніх розмовах був веселий, дотепний, містифікував листування закоханих молодят. Один з листів закінчувався особливою тичинівською кінцівкою: "С тєм досві...". Так гарно виходило в нього оте "с тєм досві...". Ходили гуляти по вулицях, на Сумську. Були в Павла Григоровича свої звички: він носив літню білу куртку на голому тілі, казав: "Ви теж так робіть, це для здоров'я корисно, тіло не задихається під одягом, а дише".

Одяг. Хвильовий одягові не надавав ніякого значення, терпіти не міг краваток. У окремих товаришів, та й у пресі видрукуване, збереглося фото членів ВАПЛІТЕ. Там Хвильовий у краватці, яку хлопці змайстрували йому з хусточки. Ходив багато літ в сірій обстрьопаній солдатській шинелі і облізлій солдатській шапці-вушанці. Ноги любив утепляти. Як усі, хто в гімназії вчився, не любив калош і не носив їх, але утепляв черевики зверху спеціяльними накладочками. Красиві кравaтки і костюми любив носити красень Валер'ян Поліщук — високочолий, вродливий з лиця, широкоплечий і водночас високий... Тичина одягався якось непомітно, пригадую лише, що того 1923 літа носив білий, старанно випраний і випрасований старенький кітель з іржавими краплинками. І пізніше не переривалася наша дружба. Одного літа ми з ним ходили на симфонічні концерти в міський сад. Коли ж у Харків приїхав композитор і виконавець своїх творів (прізвище забув), Павло Григорович потяг і мене на концерт. Вихований на старовинній українській народній пісні і на Лисенкові (пісенному), я не був підготовлений до цього вечора, музика того композитора здалася сухою, тарабанною. Павло Григорович упивався і, помітивши мій порух щось сказати йому, поклав свою руку мені на плече, і я вже далі сидів, не зворухнувшись. Під час наших прогулянок по місту розповідав про своє тяжке дитинство. Його мати, удова-дячиха, мала лише хату і жила в такій бідноті, що звали в селі її старчихою, а Павлика малого — старченям. Варт йому було вийти з хати на вулицю, як сусідські хлоп'ята, такі ж самі старченята, накидалися на нього з образами. Хлопчик плакав, і мати плакала, радила йому не виходити на вулицю, а гратися вдома, в хаті. Якимось чином хлопчикові потрапив у руки якийсь духовий інструмент — сопілка чи флейта (а може, то був

Сонячний кларнет?), і мале хлоп'я виливало в звуках увесь свій біль, самотність, образи.

Пізніше Павло Григорович оселився в одному зі мною будинку "Слово", в одному й парадному. Я — на другому поверсі, він — на п'ятому. Там біля нього зібралася сім'я —брат, сестра, племінники. Павло Григорович виділив собі одну з трьох кімнат. Час від часу я навідувався до нього. Працював він тоді над Сковородою. Щоб ознайомитися і зріднитися з темою, зібрав цілу бібліотеку. Одного разу, зайшовши до нього, я побачив таку картину: всі столи, всі підвіконники, вся підлога, робочий стіл були заслані книжками, розгорненими на потрібних Тичині сторінках. Посередині по лінії "двері —робочий стіл" (він стояв у глибині кімнати) Павло Григорович залишив стежечку для проходу. Тоді ж Павло Григорович вивчав вірменську й турецьку мови, до нього ходив знавець цих мов, здається якийсь турецький підданий. Присутности в будинку Павла Григоровича якось не відчувалося. Навіть на наших сходах. Коли він виходив з дому, коли приходив — було невідомо. І в скверику не видно було його і в дворі, де взимку заливали ковзанку і Хвильовий шаленів на ковзанах.

Про Сковороду в той час багато писали. Написав однойменну поему й Валер'ян Поліщук, вийшла солідна праця на цю ж тему Дмитра Івановича Багалія, може, іще щось було.

З-під пера Тичини Сковорода вийшов багатший, многогранніший, ніж у Поліщука і Багалія. Та про цього Сковороду вже всі і все знають.

У 1934 році Павло Григорович з Харкова переїхав до Києва, ми почали зустрічатися рідко, хоч приязнь до нього я ввесь час носив у душі. В другій половині 30-х років (можливо, це був 1937 рік, можливо —1938) я надрукував у харківському "Літературному журналі" дві статті про нього, вважаю, що добрі. Критика і преса їх замовчали, хоч думки, висловлені в них, не загинули марно, добрі люди використовували їх, не називаючи, звісно, першоджерела (одіозного!). Нечасті наші зустрічі в Києві були дружні й теплі.Робила їх ще приємнішими чарівна дружина його Лідія Петрівна Папарук, яку до того я знав лише з тичинівських їй присвят. Дружні почуття єднали нас і пізніше, під час і після війни. Зруйнував їх вересневий пленум СПУ 1947 року, коли Каґановіч опрацював плян поновити події 1937 року на Україні. Розробив грандіозний плян чистки організацій і установ, де, на його думку, окопалися в незчисленній кількості українські буржуазні націоналісти. Почав, як звичайно, зі Спілки письменників. Намітив три жертви —Рильського, Яновського, Сенченка. І відкрив по них вогонь з усіх гармат. Пленум тривав три дні —

днями й вечорами. За цей час встигло виступити сто двадцять промовців. Кожен з них виходив на трибуну з розтрощувальною, як тоді казали, критикою. Уявляєте, що після всього цього залишилося від нас, зокрема від мене? Іду по вулиці і бачу, як давні знайомі тікають у під'їзди, в підворітні, перебігають на другий бік вулиці. Був у мене приятель з дитинства. І схотілося мені випробувати його, як він ставиться до мене. Зустрів його в нашому дворі ролітівському біля власної його машини, кажу: "Добре, що побачив тебе. Позич мені триста карбованців" (по-теперішньому тридцять). І він, не повертаючи в мій бік голови, відказав: "Нема!". Така відповідь могла б убити мене, коли б я не підготувався належно до неї. Після отого вересневого пленуму мене почали викреслювати з життя, дійшло до того, що одне видавництво вкрало в мене переклад популярної тоді повісти, видрукувало її без моєї згоди і без мого імени. Так тоді заведено було робити. Довідавшись про це, я вжив належних заходів, видавництво змушене було виплатити мені гонорар щось із п'ятнадцять тисяч карбованців. Тримаючи ці гроші в кишені, я й розпочав описану тут розмову із давнім-предавнім другом...

Ось тоді тріснула пружина й у наших взаєминах із Тичиною. Він відсторонився настільки, що навіть через десять років після того пленуму, зустрівши десь у Спілці, не помічав мене і дивився в мій бік, як у порожнечу. Але одного разу ми все ж зустрілись, він тоді ще міністром був. Гуляв я над Дніпром і, виходячи на дорогу, зустрівся з Павлом Григоровичем. Метрів за двадцять стояла його машина. Знайшов сили привітатися зо мною і, більш того, люб'язно запропонував підвезти до міста. "Гаразд, —подумав я, — дати ногам відпочити — річ непогана". Бо таки справді був стомлений, і погодився. Люб'язність оця мене аніскілечки не здивувала, здивувало інше, здивував сам Тичина. У ньому з'явилося те, чого я раніше не помічав. Щоб дійти до машини, треба було перейти дорогу. Почали переходити, і тут я витріщив очі від подиву. Павло Григорович не йшов, а ніби танцював, виробляв якісь дивні піруети, робив такі рухи, немов обминав незриму мені перепону. "Що з вами, Павле Григоровичу?" — спитав я. Він із стражданням на обличчі показав мені на мурашок, що густо мережали потріскане асфальтове покриття. Поглянув я на його страдницьку постать і —подарував йому все. Він боявся завдати кривди кузочці, що ж тоді говорить про людину! Це була остання наша близька зустріч. Потому бачилися лише здалеку. Я почав уявляти його як найніжнішу, найдорогоціннішу квітку, якій долею приречено було потрапити в сталінську веремію. Це людину зламало, покалічило, знівечіло, вбило. Та я помилився. Він знайшов у собі сили випростати ся. Викликав його (не тільки

його, а ще й Смолича, Миколу Івановича Супруненка і ще когось четвертого) якось до себе Скаба (один з тодішніх керівних товаришів), розповів щось про теревені зарубіжних націоналістів і запропонував написати статті, кожному в своєму пляні, про розквіт української освіти, культури і про заслуги в цій справі Андрія Даниловича Скаби. Вислухавши все це, Тичина скипів. "Ви брешете, — сказав він. — Ви все це робите на словах, а на ділі докладаєте всіх зусиль, щоб зробити навпаки". Тичині, звичайно, не бракувало фактів. І тепер усе це він виклав.

Це абсолютна правда. Мені про це розповідав Юрій Корнійович Смолич, що був при цьому присутній. Скаба, звісно, розсердився. Тичина попав в опалу, та ще й як! Незабаром мало святкуватися його 75-річчя. Андрій Данилович на свято не прийшов. І, очевидно, не випадково, що про ювілей не дізналися в братніх республіках (зокрема, у Білорусії, Вірменії, Казахстані). З Башкирії тамтешні письменники приїхали як персональні гості поета, двом ленінградським письменникам довелося продиратися через офіційні рогатки, про що вони й розповіли на святі. Всю багатонаціональну літературу Радянського Союзу представляли два московські літератори, які за своїми маштабами не могли представити нікого, крім самих себе.

Я працював секретарем журнала, редактором був Олесь Досвітній. На багато років старший за мене, досвідчений, вишколений на різних відповідальних роботах, він, здається, мав би уважно прочитати рукопис, порадити мені, сказати, що добре, що погано. Він цього не зробив, навіть не знаю, читав він цю річ, чи ні. Як було написано, так і пропустив! Не знаю, як діло було в цензурі, відстоював він мою "Подорож..." чи ні, а от за мої "Записки холуя", написані тоді ж, воював з цензором, кінець-кінцем, умовив його пропустити. Той пропустив, річ була надрукована. Громадськість осудила цей опус. Хай "Холуя" він, може, й не міг погано прочитати і погано зрозуміти, як інші, але ж у "Подорожі..." були допущені звичайні описки, нетактовності, що порочили самого автора. І цього він не зумів чи не схотів побачити, чи, може, й не читав. Минули літа, п'ять насичених важливими подіями років. За цей час померло ВАПЛІТЕ, зник "Літературний ярмарок", перестав існувати й "Пролітфронт". Я був членом усіх цих організацій, але не ініціятором. Оргробота ніколи мене не принаджувала. Я не знаю, як і коли зародилося ВАПЛІТЕ (ввійшов до нього пізніше), не знаю і того, як зароджувалися "Літературний ярмарок", "Пролітфронт". Але ініціяторами їх були люди, яких я любив, довіряв, з якими просто зжився, в тодішньому Харкові з ними не можна було разминутися, бо на початку 30-их років навіть жити почали під одним дахом. З

Хвильовим мене пов'язувала давня закоханість у автора "Синіх етюдів", з Досвітнім я здружився на полюванні; глибоко шанував Тичину; з Копиленком я потоваришував ще з 1921, а з Панчем — 1923 року. Близьке знайомство пов'язувало в Михайлом Йогансеном, Яновським, Юрком Смоличем. Перед Кулішем я благоговів. Ці люди в основному і становили актив і ВАПЛІТЕ, і "Ярмарку", і "Пролітфронту". Я добре почував себе в цьому товаристві, любив його, адже іншого в мене й не існувало. Були якісь тертя між нами? Крім випадку з Тичиною, — не пригадаю. І ось взимку 1932 року трапився той випадок, який потряс мене, про який і зараз я не можу спокійно згадувати. Серед дня у Хвильового зібралося його товариство, було багато людей, серед них Куліш і Досвітній. Я жив близько з Миколою Григоровичем, то й собі побіг зі свого другого поверху до нього на третій. Там було гамірно, весело, вступив у розмову. І раптом, не пам'ятаю вже, в якому зв'язку, Досвітній накинувся на мене: "Ти хто такий? Де ти взявся?" — і таке в цьому роді. Він не був п'яний. Я остовпів. Як же ж ти запитуєш, хто я, коли, змагаючися з цензорами, друкував у своєму журналі мої писання? Скільки разів ми зустрічалися за чаркою і так просто в гостях у когось із знайомих? Це ж ціла третина мого життя — 12 років! І раптом — хто ти, звідки ти?

Це були важкі часи для цієї групи людей. Виходило так, що, незважаючи на всі зусилля, якась сила відкидала нас набік. І мабуть, вони знесилилися, почали шукати винного. Виходило так, що неначе тим винним мав бути я! Досвітній того року взагалі чогось змінив ставлення до мене, зокрема, —коли працював у Всеукомдрамі — він головою, а я секретарем секції — кинув необґрунтовано кілька різких грубих зауважень на мою адресу. Пояснень я не просив: розійшлися — і все. Тепер я знову бачив його проти себе вороже настроєного, з розчервонілим, аж темним, обличчям, — "Ми взагалі не знаємо, хто ти, що ти!" — Оговтавшись трохи від несподіванки, я обернувся і мовчки вийшов з кімнати. Дуже хотілося гукнути йому: "Ех ти, банкрот! Ех ви, банкроти!". Та не сказав. Серед них був Куліш — а він тільки входив у творчий зеніт. Який же він банкрот?! Так і розірвався мій довгорічний зв'язок з Хвильовим, Досвітнім. Куліш не змінив свого ставлення до мене. Не раз заходив до мене. Одну таку візиту я запам'ятав на все життя. Після свого перебування на ХТЗ я поїхав у Луганськ на завод Жовтневої Революції писати історію цього заводу. Прожив там рік, час од часу навідуючись додому. Працював на цьому заводі я від травня 1933 до січня чи березня 1934. В грудні 1933 року я приїхав на кілька днів додому. Було моторошно. Йшли безконечні арешти. Наш будинок "Слово" з обох входів патрулювався філерами. За час мого перебування в

Луганську зникли навіки Григорій Епік, Валер'ян Поліщук, Василь Вражливий, Іван Падалка, Андій Панів, Євген Касяненко, Павло Лісовий, Сергій Пилипенко, Володимир Коряк і багато-багато інших людей. Хто залишився, ходили як приречені, з чемоданчиками напоготові. Надвечір'я було важке, холодне, сіялася мряка. Подзвонили. Це зайшов Микола Гурович, у білих валянках, у теплому хутряному напівкожушку. Ввійшов стомлено. Скинув шапку, сів коло столу, збоку. Відсапався (він був хворий на серце —шість років війни далися взнаки), сказав: "Ось що, Ваню, всіх беруть, певне, візьмуть і мене. То я вам скажу, і це знайте: ніде й ніколи я не виступав проти Радянської влади, ніколи й нічим не провинився супроти неї". Ці слова запали мені глибоко в серце. Що я,проте, міг сказати йому, коли і в мене побачив він готовий чемоданчик? Я йому відповів: "Шанси у нас рівні. То ж коли щось зі мною трапиться, то знайте, що і я нічим не провинився супроти Радянської влади". Коли в перших місяцях 1934 року я повернувся додому з Луганська, ні Куліша, ні сім'ї його вже не було в "Слові".

Хвильовий любив повторювати слова Єсеніна "Всё пройдёт, как с белых яблонь дым". Ніколи, навіть вдома, не був спокійний, все бігав по кімнаті.

В ті роки в обох них, і в Куліша, і у Хвильового, попідростали дочки, яких вони, крім іншого, навчали й музики. Дівчатка грали добре, в тому числі й Бетховена, зокрема "Патетичну сонату". Сонату цю обидва дуже любили і не раз, зібравшись, прослуховували у виконанні падчірки Хвильового Люби Уманцевої...

Пилипенка називали: "Папаша, дайте папіроску і руб". Він, як і Хвильовий, умів гуртувати навколо себе людей, тільки інакше: побачитися з ним приходили в "Плуг", до Хвильового — й додому. Виходить, у Хвильового було більше домашности. Солдатська благенька шинелька Миколи Хвильового не становила ніякого рубежу між нами, молодшими, і ним. Крім формальної старшости, була ще й інша: шість років фронтів! А це — зовсім інший, незмірно багатший внутрішній досвід. І все ж — рубежу не було! А між нами, молодшими, і Сергієм Володимировичем рубіж був. Може, тому, що він завжди був при звучній посаді?...Хвильовий же був вільний птах без якоїсь реґляментованої професії, вільний художник, богема чи що! І проте в ньому — безмір енерґії, винахідливости, ініціятиви. Більшість з того, що хвилювало літератруну суспільність 20-х років, виходило від Хвильового, він був ініціятором створення не менше як з півдесятка літературних організацій. Пам'ятаю, як на початку 20-х він носився з ідеєю "федерації". Можливо, навіть вийшла літературна збірочка під

цією маркою. Пізніше морочився з "Гартом", не елланівським, а своїм власним, ще перед Елланом, і т. ін. Він же автор памфлетів, опублікованих у 1925 році в "Вістях" чи в додатку до них, що наробили стільки шелесту. Він же —засновник ВАПЛІТЕ, "Літературного ярмарку", "Пролітфронту"...Людина невичерпної ініціятиви й енерґії! Цікава одна особливість. Він був лише майстром початку. Почне, а закінчують уже інші. "Гарт" від Хвильового перейшов до Блакитного, звідти до Микитенка. ВАПЛІТЕ почав він, завершував Куліш, а "Літературний ярмарок" —Григорій Елік...

Хвильовий і Блакитний. Про суперечки між ними нічого не знаю. Запам'ятався, проте, такий факт. Коли Блакитного поклали в лікарню в Померках, Хвильовий почав організовувати одвідування хворого Еллана. Ходило не менше, як чоловік з десять: Тичина, Куліш, сам Хвильовий, Копиленко, Йогансен. Я не ходив, чимось був зайнятий. Закликаючи товаришів до поїздки в Померки, він, це я сам відчув, висував такі арґументи: треба одвідати хворого товариша, показати йому, що він не сам, що всі ми з ним, що справа, за яку він бореться, — і наша справа.

Безперервна організаційна пропасниця Хвильового — і на довгий час визначена організаційна форма у Пилипенка. "Плуг" був заснований в березні 1922 року і проіснував з єдиним незмінним головою Пилипенком до 1932 року, до розпуску всіх організацій. "Плуг" був воїстину "земле моя, всеплодющая мати"! Він виростив кадри, які потім, пізніше заповнили ряди ВУСППу, ВАПЛІТЕ, "Молодняка", "Західної України" ще й "Трактора" — була й така письменницька організація. Через "Плуг" пройшли Панч, Усенко, Копиленко, Сенченко, Василь Вражливий, Володимир Гжицький, Бедзик, Шмигельський, Савка Божко, Кириленко і багато-багато інших! Ще треба сказати ось що. На початку 20-х років своє помешкання мали, по суті, лише плужани: це величезне напівпідвальне приміщення в Селянському будинку. Тут щотижня відбувалися уславлені плужанські "понеділки". Авдиторії збиралися від 50 до 100 чоловік. От сюди й приходили "понеділкувати" і виступати і неплужани. Зокрема, я пам'ятаю в цій авдиторії Павла Григоровича Тичину. Того вечора з читанням свого оповідання виступив Василь Вражливий. Вислухавши, Павло Григорович сказав: "От уже готовий письменник!" У цій же авдиторії з читанням своїх новел з циклу "Сині етюди" виступав, і не раз, Хвильовий. Після одного з таких читань ходячою цитатою стали такі його слова: "А сосни гудуть, гудуть. Чого так сосни гудуть? Ах ви, сосни мої, азіятський край!"...

...Роман його "Вальдшнепи" я прочитав увесь. Хто не читав

цього твору, той не може скласти повного уявлення про Хвильового. Особливий талант, гострий, витончений. Зміст уже випарувався з голови, залишилося враження: повен світла, неба, дніпрових просторів (дія відбувалася на лимані). Люди розумні, живі, діють, люблять, страждають. Прочитавши рукопис, я подумав: "Буде великим нещастям для нашої літератури, коли його заборонять". Заборонити його не заборонили, але світу роман не побачив з інших причин: ВАПЛІТЕ припинило своє існування, а з ним і журнал, де він почав друкуватися. Відгуки, які з'явилися після публікування перших розділів роману, я вважаю несправедливими, бо були продиктовані групівщиною, адже було модно "лаяти все, що з'являлося з-під пера ваплітян". Лаяли Сенченковий "Червоноградський цикл", лаяли п'єси Куліша, навіть "Патетичну сонату", лаяли все, що приносив у видавництва Яновський, у тому числі "Чотири шаблі" і надто —"Вершників".

З Юрієм Яновським у ті роки ми жили поруч на одній площадці... Юрій Іванович був хворовитою людиною. У нього було не все гаразд з нирками. Після трепанації черепа трохи недочував. Був високий, вродливий, страшенно працьовитий, однолюб, з вишуканим смаком, тонким розумом. Роки 1933-1937 були жахливі, він відсторонився від того, що діялося навколо, дотримувався однієї філософії — працювати, працювати, працювати. "Вершники" він написав у ті страшні роки, і був битий за те...

Жив у ті часи такий собі письменник Іван Улянович Кириленко, людина одверта, по-своєму чесна, але малописьменна, до того ж украй зіпсована владою. Він колись працював секретарем Г. І. Петровського, потім на відповідальних посадах у редакціях, нарешті став одним із лідерів ВУСППу. Я з ним був знайомий ще з найдавніших плужанських часів, був на "ти", провели разом не одну годину. Десь на початку 30-х років якось зустрівшися, ми за давнім звичаєм розговорилися. Він саме був на вершині адміністративного успіху і аж цвів од задоволення. Почали розмовляти про силу влади, про її принаду, про втіху до запаморочення, яку вона дає. Я, пам'ятаю, спитав: "Як ти себе почуваєш, не забув іще про те, як ходити ногами по грішній землі, простою людиною, без чинів і звання?" І він відповів: "Не уявляю такого життя. Мені або бути при владі, або не жити!" Сильно і чесно сказано. От оцей Іван Улянович і був однією з вищих інстанцій, над Яновським зокрема. Він осудив його чарівну поему "Чотири шаблі", кидав громи і й блискавиці на "Вершників". "Знаємо, які це вершники! Віддайся їм на волю, то й завезуть, знаємо куди!" З гарної, чулої людини виробився чиновник, кар'єрист, якому було байдуже до літератури, якому було начхати

на все, тобто якому, щоб утриматися на своїх позиціях, потрібно було увесь час чхати на все, гримати, виявляти пильність, тобто раз-у-раз брехати, зводити наклепи. Без цього утриматися на своїй адміністративній вершині він не міг, його збили б звідти інші, меткіші, енерґійніші, отакі, як Ілько Стебун. І він молотив направо-наліво, заробляв свою посаду, уніформу, становище.

Любив Юрій Іванович Яновський гарно вдягатися, носив красиві черевики і не міг писати на абиякому папері, абияким пером, абияким чорнилом. Він ходив по місту з маґазина в маґазин, підбирав якісний папір найвищого ґатунку, підбирав такі пера, щоб не видирали з паперу жодної ворсинки. Одна зволожена ворсинка — і сторінка зіпсована, Яновський викидав її і заміняв новою. Сторінка повинна бути як дзеркало. Писав непохапливо, літери виводив, ставив їх одну біля одної, одну в одну! Любив атрамент (тоді так говорили) не хімічний, а зелений "алізариновий"! Стіл, як і в Смолича та Йогансена, був вільний від всякого роду інтеліґентської зайвини — розгорнутих рукописів, недочитаних книжок, читаних і нечитаних газет. Чистота, як у Миколи Гуровича Куліша, і дзеркальний блиск! Ховав у шухлядку рукопис, навіть коли заходив я! Найкращі дні наших зустрічей припадали на той час, коли він працював на Одеській кінофабриці. Він був закоханий в цю кінофабрику, закоханий у Довженка, у директора тієї кінофабрики, якогось відчайдушно-прекрасного матроса, розумного, благородного, чулого. Сам він тоді писав перший свій великий твір.

Приїхавши з Одеси в Харків, спинявся у мене, і ми чимало провели чарівних годин за дружніми розмовами. Товаришували й пізніше. Життя розвело нас: я до війни залишався жити в Харкові, він зумів переїхати в Київ. А час, як відстань, точніше, відстань, як час, послаблює зв'язки, близьке далеким, затуманеним стає. Зустрічі наші в Києві здебільшого безрадісні були, нас продовжували молотити за традицією, то одного, то другого, а то й обох разом. Нарешті він був зазнав тріюмфу, та не навтішався спокоєм і змогою спокійно працювати. Вся напруга довгих літ, коли його молотили, якось, сконденсувавшись, з страшною силою вдарила по серці. Воно не витримало, і Юрій Іванович в розквіті сили пішов у небуття.

"Знаємо, які то вершники!" —згадав цю кириленківську фразу, і в уяві постали інші часи, пов'язані з 47-м роком. За розпорядженням Каґановіча вересневий пленум СПУ три дні підряд трощив мене, Рильського і Яновського. Та сатрапові здалося, що трощили мало й не так. На другий чи третій день після того пленуму було зібрано збори київської інтеліґенції, де він знову громив, гримав, молотив найбільше Юрія Івановича і його

роман "Жива вода". Нарешті скрикнув на адресу критиків Яновського: "Хіба так критикують?! Я вам покажу, як слід це робити! Іване Дмитровичу (це до Назаренка), візьміть на столі в мене примірник роману!" Ух, як же чкурнув Іван Дмитрович! Я думаю, йому й зараз соромно згадати, як він побіг, не пішов, а побіг трюхачка через сцену в кабінет Каґановіча. Не знаю, як іншим, а мені було і соромно за Назаренка, і кривдно — адже це секретар нашого українського ЦК! Так ото він побіг і через мить тим же самим способом повернувся. Каґановіч узяв книжку, розгорнув її, знайшов потрібний абзац, почав читати. В абзаці йшлося про те, як надійшла весна, що війнули теплі вітри і з вирію почали повертатися журавлі. (Чи, може, навпаки, було, може — осінь прийшла і ті журавлі зібралися у вирій; не пам'ятаю уже, а книжки звіритися нема під рукою). Прочитав цей "страшний" абзац Каґановіч, одвів руку, вигукнув: "Чули про журавлів? Знаємо, які це журавлі!" На вищому і на нижчому щаблі тієї пекельної машини жили одними думками і висловлювалися одними й тими самими формулами: "Знаємо, які вершники! Знаємо, які журавлі!".

Між іншим. з тією критикою Каґановіча стався конфуз. Розмахнувся рубанути, а коли почав рубати, забракло уміння. Поступово нахабний брутальний тон обернувся на якесь невиразне белькотіння, сатрап не натренований був аналізувати літературні твори, заздалегідь же не звелів холуям підготувати текст виступу і тепер не знав, що казати. Відбувався якимись дешевенькими беззмістовними загальниками.

Сумний спогад...

Богема. Що таке богема в умовах 20-х років? Це хлопці, які, надрукувавши раз якогось віршика, відчули себе вільними художниками, які живуть життям, вищим понад усякі контори... А на богемну силу попит завжди є. "Чуєте, дуже потрібний нам матеріял до Восьмого березня. Напишете?". А там наставав День учителя, піонера, робфаківця... Під ці дати газети відводили клаптик білого місця, туди й кидалася, як на штурм, богема! Був один такий час у розвитку преси й біляпресової богеми, що редакції перетворювалися мало не на форуми. Вони кишіли богемою і дисциплінованими добрими людьми. До богеми певний час належали, крім Сенченка, ще й Хвильовий і Сосюра, Яловий і Копиленко, Йогансен і чимало інших людей. Побачити редакцію без гостей було неможливо. Повно людей завжди було і в "Селянській правді", і в "Вістях", і в "Плузі", і в "Червоному шляху", і в редакціях комбінату "Радянське село" і "Український робітник". Років через кілька ця мода вивелася. І мені було дивно

по тому зайти в редакцію і нікого там не зустріти, не побачити, крім потрібного редакційного працівника.

...Хвильового, Ялового й Сосюру зараховував до богеми не тому, що вони заповнювали білі місця на шпальтах газет, а тому, що ходили по місту раз-у-раз вільними художниками. Для заповнення білих плям були інші.

Своєю вдачею, своїм характером до богеми не міг належати в першу чергу організований до десятих часток години Юрій Смолич, а також Петро Панч, Павло Тичина, Григорій Епік, надто Іван Данилович Дніпровський.

Дніпровський, приїхавши в Харків, став до роботи в Головліті і там працював до останньої змоги. Цю змогу забрала в нього страшна хвороба — туберкульоза горла. Випадало так, що ми жили близько один від одного. Спочатку на Чернишевській — будинків через 10-15, потім у "Слові". У нього була дуже привітна й мила дружина Пилинська Марія Михайлівна... Уславився Іван Данилович своєю п'єсою "Яблуневий полон", яка тоді йшла чи не в усіх театрах республіки. Я ходив, бачив виставу. Зміст забув. Значно сильніше, ба навіть дуже сильне враження на мене справила проза Івана Даниловича, зокрема,пам'ятаю добре його велике оповідання "Долина угрів", написане з великою художньою силою, в своєрідній манері. Так, як він, ніхто не писав, щоправда, щось, неначе паралель якусь можна провести між такими психологічно насиченими творами Хвильового, як "Я" і "Мати". Це був видатний художник. Можливо, заважали йому надмірна скромність і вимогливість до себе, а можливо, й хвороба — глухий кашель не залишав його з перших днів нашого знайомства десь у середині 20-х років. Так ось, Іван Данилович був зразком організованої людини: мав завжди постійну роботу, яка й уберегла його від принад богемного життя... Мій переїзд на роботу в Луганськ розлучив нас. Коли я повернувся в 1934 році додому, Івана Даниловича вже не було серед живих. Цікаво було б зараз перечитати його прозу — яке враження вона справила б на мене? Свого часу, саме в 20-х роках, мені здавалося, що краще за нього писав у прозі лише один письменник — сам Микола Григорович Хвильовий. Марія Михайлівна водила мене на могилу Івана Даниловича. Поховано його десь поблизу від Хвильового. Це був строгий художник...

Мав Хвильовий у ті роки власну теорію про два типи революціонерів. Один тип — романтики. Історія їх випихає на перші місця в моменти, коли точаться бої, ревуть гармати, коли руху набрали мільйонні маси народу. Оця колотнеча і є рідна стихія революціонера-романтика. До цієї групи Хвильовий зараховував і себе.

Гармати стихають, гуркіт колотнечі зникає настають пореволюційні будні. Дні мук, терзань і страждань для романтиків. Вони не знаходять місця в буденщині.

Тоді історія висуває нові лави діячів — господарів буденного дня. Обидві групи непримиренні...

У будень Григорович мав сіре якесь, майже непривабне арештантське обличчя. Коли мозок спав, то і вся його істота скніла, і, дивлячись на цього дрібненького чоловічка, завжди абияк одягненого, не можна було і уявити, що з ним стане, коли серця діткнеться святий вогонь неспокою. Перед нами ставала зовсім інша людина, красна, з навдивовижу виразним обличчям, з чорними іскристими очима. Брови чорні, врозліт. Видно було, що воістину божественний глагол — його стихія. Ось тоді вибухали дискусії, багаті, змістовні, красиві.

Є люди дивної організації. От як Володя Сосюра. Поет це був, без сумніву, геніальний і ніхто, крім Миколи Куліша, не міг так брати слухачів в свої руки, як Володимир, Володя Сосюра. Та ось він встряє у спілку. Його вихідна позиція: А це не Б. Тим часом опонент зробив блискучий хід, кинув сніп фейєрверочних аргументів, і Володя вже гукає у захваті: "А так, так! Так я ж і говорив, що А тотожне значенню Б". У Хвильового навпаки. Чим яскравіший фейєрверк доказів у його опонента, тим гарячіше починає працювать у його мозок. Така дискусія відбулась, між іншим , і після прем'єри п'єси Миколи Куліша "Мина Мазайло". Слабким місцем п'єси я вважав те, що зміст її надто прив'язаний до інтересів однієї країни. Хай мовні проблеми, порушені автором, є пекуче-актуальними на Україні. А поза нею? Як їх сприймуть десь за кордонами нашої землі?

Я мав на увазі такі європейські країни, як Франція, Англія, Німеччина. І мені здавалося, що мої аргументи неспростовні, здавалося, що загнав я свого супротивника в глухий кут. Та він стих лише на одну мить. Ось брови його крилами розлетілись, очі засвітилися, мовби сипнули іскрами. В наступну мить він уже йшов у атаку. Хай Європа, Франція, Англія. Так! А хіба ж світ починається і закінчується Європою? В ви можете мені сказати, яке враження п'єса Миколи Гуровича може справити в Єгипті, Алжірі, в Марокко, в Індії, в інших країнах?

Час той був неспокійний. В Алжірі і в Марокко точилися війни, спалахували повстання, трусило у визвольній лихоманці Єгипет...

Що я міг сказати супроти цього, коли світ потрясали національно-визвольні змагання колоніальних поневолених народів? І справді, як знати, як би в тих умовах прозвучала ця п'єса геніального Миколи Гуровича?!

...Треба ж було такому статися, що саме в середині страшних 30-их років Спілка завихрилась у п'яних бенкетах. Бенкети влаштовувалися за всякої нагоди. Організатори не скупилися на продукти, які невідомо звідки бралися,бо Україна після 33-го року лежала непритомна, голодним, виморeним кістяком. Згадувався "Пир во время чумы". Я пам'ятаю не менше десяти таких диких бенкетів. Паралельно з бенкетами творці нашого життя ухопилися за актуальну справу: навчити танцям членів Спілки письменників! При обласному клубі відкрилася танцкляса. Танцкляса при Спілці! Що ж це може означати? І наївні людські душі повірили, що ера "чорного ворона" й філерів, які зграями ходили побіля людських жител в місті, закінчилася, що тому жаху кінець і віднині країна, люди і члени Спілки зможуть зажити людським життям! Піймалися на вудочку багато наївних манілових. І я. Тягло до людей, бо вдома таки страшно було дивитися з вікон на моторошні постаті філерів, розставлених на всіх виходах зі "Слова". Ну, танцювали — не танцювали, повертаємося додому. Вийшли на свій тротуар. О радість — філерів не зустріли, не стовбичили вони й біля хвіртки! О люди, люди, як вам небагато треба, щоб відчути себе хоч трохи щасливими! І ми зраділи. Було нас двоє: я і ще один непоганий чоловік. Висуванець з хорошими задатками. Галушка — ім'я й по-батькові забув. Письменник, громадський діяч, молодий учений... У Спілці, здається, був якимсь адміністратором. І ще, крім усього цього, був членом міськради, чого не багато членів Спілки досягли. Зітхнули ми з ним з полегкістю, пройшовши хвіртку. Та рано, рано зраділи! Не встигли пройти й половини до нашого парадного, як від стіни відділяються дві постаті в спеціифічній уніформі, як тіні відділяються! "Стривайте!". Спинилися. Ну, думаю, натанцювалися, кінець, Іван, твоїм походенькам, підеш туди, куди пішли Вишня, Куліш, Йогансен, Поліщук, Іван Падалка, Євген Касяненко, Павло Лісовий, Василь Вражливий, Олесь Досвітній, Андрій Панів, Гриць Елік. Піймався, як риба в гузир, значить, кінець. А Галушка почав викручуватися: "Та що ви, товариші! Ви, певне, помилилися! Я не такий, як інші: я Галушка, письменник, учений, посідаю такий і такий пост у Спілці, член міськради!", Все це, звичайно, була правда. Та що було моторошно: в ту мить, як вони підступили до нас, Галушка відділився од мене, і все, що він ото сказав, можна було так прочитати: "Я знаю, що ви ганяєтесь за Сенченком. Але Сенченко це не я, Сенченко ото біля вас стоїть, а я — Галушка — ось, із святим ореолом над головою!".

Бідолашний Галушка. Прийшла страшна година і ореол не врятував його! Але цього разу нас спинили не для того, щоб

заарештувати, а взяти в поняті! Уявляєте! Яка до кінця витримана процесуальність: поняті!

...Галушку взяли тоді понятим при арешті Івана Вухналя, мене — до Юхима Гедзя. Зайшли. В квартирі бідність, злидні. Юхим любив випивати; та він і раніше випивав, а жив добре. Справа в іншому: він був заприсяжний гуморист і драматург з легкого жанру. Отож уявіть собі становище бідолашного гумориста, який у середині 30-их років мав заробляти на життя гумором і драматургією! Навколо дикий розгул осатанілих здобишників, людський плач, зойки, сльози, рипіння гальм "чорних воронів", які зграями прорізували вулиці міста, — і гумор, сміх! Бідолашний гуморист мав двоє дітей і, щоб прогодувати їх, спродав усе, що було в кімнаті, і вона стояла пусткою (щоправда, займав Юхим три кімнати, але аґенти окупували лише одну). Треба робити обшук, а стіни — голі! А хата — пустка! Відкрили шухляди столу — звичайного, обіднього, — а в шухляді й листочка паперу. А обшук робити слід, бо ж поняті тут! І, крім того, хоч здохни, а щось же та слід знайти придатне для побудови звинувачення! Крім столу в кімнаті стояла вузенька, довга обідрана канапка, яка, певне, й залишилася вдома тому, що ніхто не хотів купити її. Один з аґентів підвівся зі стільця, попрямував до канапи, взявся за кришку рукою. І тут Юхим не стерпів, стишеним голосом попередив зловісно: "Обережно, там бомба!". Аґент аж підскочив, руку відсмикнув. Потім, звісно, оговтався, відкрив ту злощасну канапу. В ній лежали шмаття газети і якась мопрівська збірочка —була тоді така організація громадська МОПР, яка розшифровувалася як товариство міжнародньої допомоги в'язням чи щось у цьому роді. Але для аґента не мав ніякого значення факт допомоги, його очі прикипіли до слова міжнародній... Ага! Міжнародній! Це, значить, стосунки із закордоном! А це ж арена шпигунської діяльности! І злощасна брошурка полізла у портфель як незаперечний свідок криміналу! Звісно, і без брошурки Юхима взяли б. Акта, звісно, ніхто ніякого не складав. Забрали Юхима й пішли. Я ледве тягнучи ноги, поплентався до себе на другий поверх. (Юхим жив на п'ятому). Вийшов на балкон. Починало світати, морок посинів. І побачив ще одну трійку, яка йшла через двір. Посередині Іван Вухналь, по боках —архангели. Дійшовши до кінця дворища, Іван Вухналь обернувся вбік свого балкона і помахав на прощання рукою Аллі, дружині своїй, рідній сестрі Миколи Бажана. А біля воріт уже стояв "чорний ворон"...

ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРИСТИЯНСТВА В УКРАЇНІ

Богдан БОЦЮРКІВ
Проф. Політичних Наук

КИЇВСЬКА РУСЬ і СВІДОМІСТЬ ЕВРОПЕЙСЬКОЇ ЄДНОСТИ*

Теми, такі як наша, завжди вразливі на притаманну людям склонність дочитуватись у минулому понять, ідей і феноменів більш сучасних часів і вбирати події давнього в логіку, причиновість і телеологію, що відображають більше нас і наш час радше ніж досліджуване минуле. Це спеціяльно стосується духових, емоційних і інтелектуальних аспектів ранньої історії, зокрема коли вони не записані у тогочасних джерелах. Навіть коли історичні записи збереглися, виринають безчисленні питання щодо відповідного інтелекутального горизонту і відносного ідеологічного упередження літописців, достовірности їхніх джерел і що до розмірів, до яких вони відображають поширені погляди, вартості і уявлення їхнього часу і місця.

При скупості і фраґментарному і непереконливому характері доступних свідчень про відношення володарів і вищих верств Київської Руси до решти Европи, ця праця не може намагатися дати щось більше, як накреслити деякі тимчасові заключення про розвиток на Русі свідомости европейської єдности на підставі звідомлення про її династичні, церковні і культурні контакти з іншими европейськими державами, від пізнього дев'ятого століття до завоювання Руси імперією кочуючих монголів.

Поняття "Европи" як духової спільноти

Можна з певністю прийняти, що в цьому періоді **свідомість** европейської єдности освіченої верстви не була коекстензивна з традиційно прийнятими на континенті фізичними кордонами (з рікою Доном/ Танаїсом), які мали відділяти Европу від Азії). Це було радше динамічне, **духове** поняття Европи як свідомість приналежности до ширшої спільноти християн (Christianitas) як протилежне мусулманським загарбникам на півдні і поганам на

півночі. Та екуменічна свідомість мусіла, одначе, конкурувати з вужчим, церковним і політичним поняттям Европи, котре в загальному відповідало латинському Заходові з папством, Германською імперією і Францією як його ядром, поняттям прямуючим статися все менше толерантним до Візантійської імперії і східнього християнства включно із слов'янською різновидністю.

Історія Руси (як продовжена в історії України) свідчить про тяглість дилеми Схід-Захід,котра стояла перед нею впродовж її релігійного і культурного розвитку, проблеми закоріненої в ґеополітичному положенні країни на перехресті великих торговельних артерій — суходільному шляху із Західньої Европи до Центральної Азії і Китаю, і внутрішнього водного шляху з варязького Балтику до Візантії і Середземного моря. Звідси дві постійно повторяючіся теми в історії Руси-України: з одного боку — постійні змагання між Візантією і Римом за духову залежність східніх слов'ян, а зокрема українського народу, контекст, який у ближчих нам століттях означав суперництво між римо-католицькою Польщею (а хвилево і Австрією) проти православної Московії і її імперської і совєтської реінкарнацій, і з другого боку — у реакції на конфронтацію Сходу і Заходу щодо України — повторні намагання у Київській Русі і Україні запевнити країні церковну і культурну автономію і розвинути унікальну синтезу візантійських і західніх зразків культури, які репрезентувала Православна Церква України 17-го століття, чи, в новіших часах, репрезентує Українська Греко-Католицька Церква в Галичині.

Християнізація Руси

Прийняття християнства як офіційної державної релігії князем Володимиром Великим (з традиційною датою 988 р.) позначилося рішучою зміною орієнтації країни на візантійську культуру, яка була тоді у буйному розквіті: прийняття Руссю візантійського моделю відбулося частинно за посередництвом Болгарії — зокрема охрідської Церкви, — з котрої, між іншими запозиченнями (може з першими митрополитами Києва включно) прийшло кириличне письмо і церковно-слов'янська мова, котра мала служити за інтеґруючу "лінґва франка" для багатоетнічної київської держави і дати основу для літературної мови Руси. У протилежності до латинської мови на Заході, церковно-слов'янська мова була досить близька до діялектів, якими говорили східні слов'яни, так що прості люди могли розуміти богослуження і Євангеліє; вона творила також мовний міст до

південних слов'ян, але рівночасно вона стала перешкодою для культурного і інтелектуального обміну поміж Руссю і Заходом.

Одначе ні перед ані після офіційного охрещення Руси володарі не намагалися ізолювати її від контактів з іншими европейськими державами. Династичні подружні зв'язки лучили Рюриковичів тісніше з Польщею, Угорщиною і Німеччиною ніж з Візантією. У 959 році вже охрещена київська княгиня Ольга (Helena regina Rugorum як подає тодішня германська хроніка), просила у імператора Оттона І-го "єпископа і священиків", для Русі — з наступною невдачною місією єпископа Адальберта, правдоподібно пов'язаною з поганською реакцією зосередженою довкруги її сина і наступника Святослава. Виїмкова гостинність, з якою зустрічав князь Володимир Великий місію св. Бруна до печенігів 1008 р., ілюструє степень, до якого Русь лишалася відкритою для Західньої Церкви. Велика Схизма не перешкодила прийняттю Київською Церквою свята Перенесення мощів св. Миколая з Мири до Барі, — свята встановленого Папою 1087 року. Піддання Київського князівства Столиці св. Петра вигнаним князем Ізяславом і його сином Ярополком і папська Булла з 17 травня 1075 р., яка надавала його князям як папське ленно, як також юнійні переговори між папою Інокентієм ІУ і Данилом галицьким 1244-53 рр., які завершилися прийняттям Данилом королівської корони від папського леґата 1253 р. — також ілюструють тенденції руських князів не палити мостів до Римокатолицької Церкви після поділу Церков.

Так само маркантними є намагання Києва здобути від Константинопільського патріярхату більшу церковну автономію. Це зокрема було пов'зане, здається, з поняттям грецького духовенства невіддільности льояльности до Церкви і імператора, висловлене пізніше в листі Патріярха до Великого Князя Московського з 1393 р.: "Неподуманим є для християнина мати церкву, а не мати імператора; бо держава і церква є тісно пов'язані і неможливим було б відділити одну від однієї (....) Священний Імператор займає високе становище у Церкві (...) Від самих початків імператори скріплювали і санкціонували благочестя цілого світу (...)".

Щоб протиставитися цьому "симфонічному" відношенню між грецькою ієрархією і візантійськими володарями, яке, в часах конфлікту між Руссю і Імперією, могло поставити під сумнів льояльність грецьких митрополитів і єпископів — (у 1051 року князь Ярослав Мудрий скликав синод єпископів для вибору Іларіона, уродженця Руси, Митрополитом Києва. Хоч по його смерти відновлено практику присилання Константинополем грецьких митрополитів на київський престіл, то одне століття

пізніше, 1147 року, київський князь Ізяслав II скликав синод для вибору іншого уродженця Руси, Клима (Климента) Смолятича на митрополичий престол, чому завзято противилися і Патріярхат і грецька меншина єпископів Руси.

Грецька полеміка проти латинських християн і Риму не мали значного впливу на союзи і династичні подружжя і володарів Руси з іншими европейськими володарями. Як Русь стала розпадатись на удільні князівства, засновані головним чином на давніх племінних територіях (землях), можна запримітити повторні форми союзів між князями і чужими так, як союзи Волині із Смоленськом, Польщею і Угорщиною; союзи Галичини із Суздалем і Візантією; Києва з Угорщиною і т.д.

У пізньому одинадцятому столітті, після періоду консолідації за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, Русь фактично стала нестабільною конфедерацією князівств, які змагалися між собою за "старший" київський трон і за контролю більших торговельних шляхів. Ця відосередня еволюція Руси не відрізнялася багато від процесів у Центральній і Західній Европі із їх змінними фазами договорів і воєн, у котрі час до часу були втягувані найбільш на захід висунені князівства Руси. Говорячи мовою політики, не було чогось такого як европейська єдність, навіть у самому ядрі латинського Заходу. Тоді треба шукати за іншим виміром об'єднаної "Европи" у її релігійно-культурному змислі.

Розвиток свідомости християнського універсалізму на Русі

Підкорення варягами східніх слов'ян і постепенне злиття Рюроковичів з племінною аристократією Руси дала політичний кістяк для консолідації племінних угрупувань у три східньослов'янські народи, повільний процес, котрий частинно був відповідальний за перетворення Київської держави у конфедерацію князівств. Проникання християнства і вчености у Русь від греків і від латинів допомогло поширити інтелекутальний горизонт еліті країни. Церква, а зокрема її манастирі, стали осередками збирання і поширення знання, виховання володарів і еліти, а також перевиховання різноплемінного населення Руси в дусі і вартостях нової офіційної релігії.

Збережені письмові пам'ятки Руси з XI до XIII століть показують, що їхні автори прийняли християнську космоґонію і космографію тих часів і що, за свідчененнями чужинецьких джерел і звідомлень тубільних купців і воїнів, вони набули образ Европи, принаймні її головних народів і культур. Слої поширеної свідомости, ідентичности і льояльности проходили від "землі" —

Київського князівства (руськая земля) або від Галича (галицька земля), — до Східніх слов'ян (руський язик), до народів слов'янської мови (словенск язик) і врешті до всіх слов'ян (все хрестіяне).

У XII ст. поширенню свідомости християнської спорідненості товаришив розвиток ідеалу лицаря-християнина, котрий сполучував у собі вартості особистої чести, відданости руській землі і віри у дію Божої волі. "Зволь, Господи, пише літопис, щоб ми рискували нашим життям за християн і за Русь і поступали так, як поступали мученики". Князя Володимира Васильковича з Волині у XII ст. представляє літопис як правдиво християнського володаря, котрий будував церкви, уряджував їх внутрі і прикрашував із князівського скарбу... "Для його манастиря він сам переписував Євангелія й Апостоли", і перед своєю смертю Володимир "розділив своє майно поміж бідних".

Київський літописець писав з симпатією 1188 і 1190 рр. про Хрестоносні походи: "В цьому році німецький імператор з усім своїм народом пішов у бій за Гріб Христа. Бог відкрив це (завдання) йому через ангела і наказав йому іти. Коли вони прибули там, вони хоробро боролися проти безбожних агарян (сарацинів)". "Ці германи, разом зі своїм імператором, проливали свою кров за Христа, так як святі мученики. На них наш Господь зробив знак: коли один з них впав у боротьбі з ворогом, по трьох днях ангел Господній забере його тіло з домовини, і інші, що бачили це, намагалися терпіти ради Христа. Воля Божа була виявлена в них і Він вів їх до Свого вибраного стада, до мучеників".

Кінець середньовічної Res Publica Christiana

Перші Хрестоносні походи насправді були найкращою маніфестацією християнської єдности Европи і були бачені такими і прославлені в тогочасних пам'ятках Руси. Але коли у 1204 р. хрестоносці, замість продовжувати боротьбу проти сарацинів, здобули Константинопіль, пограбували його багатство і осквернили його святині, латинська ворожість проти Східньої імперії і Церкви скоро погасила симпатії еліти Руси до Хрестоносних походів. Прибуття Тевтонських лицарів на землі заселені ще поганськими балтицькими народами — прусами, ятвягами, лотишами, естонцями — обернуло нові християнські походи на християнізацію мечем і огнем, у якій деякі "навернені" народи, напр. пруси, скоро зникли з мапи; небавом Тевтонський орден розпочав затяжну боротьбу проти католицької Польщі і православних слов'янських князівств на півночі.

Тимчасом перший монгольський наїзд на Східню Европу знищив князівські війська, які зустріли їх на річці Калці в 1223 р. Зростаюча загроза монгольської навали на решту Европи не викликала будь-якої відповіді на прохання Руси про допомогу. 1240 р. велетенські монгольські армії під проводом Джинґіс-Ханового внука Батія обложили надовго Київ, проламуючи вкінці оборону, грабуючи велике місто і вбиваючи або забираючи в неволю його населення.

Майже ціла країна була зайнята наїзниками, місто за містом попадало в їх руки після розпачливої оборони.

Причиною, що монгольський наступ зупинився вкінці на Шлеську, Угорщині і Хорватії, були, принаймні частинно, втрати, які кочовики понесли під час їх інвазії Руси, котрі не могли не послабити їх мілітарного удару на південних і західніх сусідів Руси.

Упадок Київської Руси позначає пересунення політичної сили і культурних впливів на захід — до князівств Галичини і Волині кристалізацію відмінних українських і білоруських рутенських (руська) релігійних і етно-культурних свідомостей: на півночі виринають Суздаль, Владімір, і вкінці Москва як новий силовий осередок, довкола котрого кристалізується московська, російська національність; а на північному заході виринає міська республіка Новгород, як велика торговельна держава, яка розвиває тісні стосунки з Ганзеатицькою Ліґою і широко сягаючі торговельні зв'язки з багатьома европейськими державами.

☆ ☆ ☆ ☆ ☆

(Переклад із збірника доповідей "Спільні християнські коріння европейських народів", які були прочитані на міжнародньому колоквіюм у Ватикані, що його влаштували Понтифікальний Лятеранський Університет і Католицький університет в Люблині в листопаді 1981 р.).

Переклав з англійської мови В. Кузь

Михайло БАЖАНСЬКИЙ

ПОЕТ ВАСИЛЬ ҐРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ В МОЇХ СПОГАДАХ

СОЛОЧИН. Вперше я ближче пізнав поета Василя Ґренджу-Донського в 1932-му році в пластовому таборі в Солочині, недалеко від Сваляви, в Карпатській Україні, де я був членом таборової команди. Подаю свою ролю на пості команди тому, щоб було більш вірним і докладнішим знайомство, бо той пост давав мені можливість пізнавати краще кожного учасника табору. До того часу небагато я знав про його літературну творчість, але знав його з оповідань, що він поет активний і належить до пробудителів закарпатського народу. Наш пластовий табір приготовлявся до традиційного свята Івана Купала на передвечір'я 7-го липня. Моїм завданням було доглянути, щоб призначений пластовий гурток правильно побудував пластову ватру. Василь Ґренджа-Донський був членом пластового табору на окремо визначених правах гостя. Проф. Володимир Бірчак, опікун табору, сказав мені, щоб його, поета В. Ґр.-Д.,звільняти із звичайних таборових обов'язків, тільки тоді брати, як він добровільно зголоситься сам. В. Ґр. Д. справді зголосився добровільно помогти будувати першу того року велику святкову ватру. Уважав це емоційним почуттям. І так ми разом провели при тій нагоді розмову. Він приносив різне хабаззя і хмиз, також і грубше дерево, мав навіть із собою ручну сокирку і вмів пилою орудувати. Обтинав гілки від дерева, рівняв його і пиляв, як професійний працівник. Ми не говорили про поезію, чи про літературу взагалі. Чогось перша розмова була присвячена розкішній природі, а понайбільше звірятам, які він знав в близьких околицях нашого табору.

КАЗКИ ПРО ЗВІРИННИЙ СВІТ. Як тільки ми прийшли розглядати в поблизькому ліску сухі дерева, які б можна було зрубати на ватру, В. Ґр.-Д. почав оповідати про ці близькі околиці, в яких, як він казав, жили відьми. "Тут треба бути обачним, — сказав до мене, — на цій полонині, яка починається за цим лісом, можна ще і тепер зустрінути страшну потвору, про яку давні люди оповідали. Ця фантастична казкова істота, мабуть, ще й сьогодні

чатує десь там в нетрях, чи на верхів'ях спорохнявілих дерев. Вона неначе повітруля, чи якась яґа, або чаклун пильнує своє царство". Звідтіля, не повернулося багато його товаришів дитячого віку. Одначе він помітив, що на мене казковий світ не дуже ділає, перейшов негайно до опису і точного реєстрування звіринного світу. Присвятив багато уваги товстим буйволам, які он-там, на полонині, одинокі в Карпатській Україні живуть табунами і треба вважати на них, хоч вони дуже полохливі й втікають від людей, але як не мають що їсти, або між собою заводять веремію та інші родові порахунки — тоді треба їх оминати. Найгіршими бувають кабани. Це чорні, дикі свині; вони немилосердно винищують людські царини, також нападають на людей. А птаства в цій боржавській країні багато. Просто рай Божий. Називав багато видів пташиного світу.

КОЛЬОРИТНИЙ ЧАР НАВКІЛЛЯ. Як ми з ним перенесли здоровенне дерево під основу ватри-паґоди, він відітхнув, ми помилися в річці Пінії, що межувала із західньою частиною пластового табору, поет сів на березі й тоді оповів дещо про себе, про свій родинний дім та юнацькі роки. "От, якби ми були перейшли з тобою той лісок, пройшли всю полонину Боржаву, а там в долині є моя рідна оселя, де я народився, Волове*, — зветься". Він при тому і виводив назву Волового від тих ориґінальних буй-волів. "Це народня назва моєї місцевости, не накинута ворогами. На північ від мого міста, твердим шляхом можна дійти до найкращого озера в усьому світі, — синевірського. Називають тепер цю околицю Швайцарією. По дорозі можна побачити, проти сонця, як чарівно блистять синєвірські діяманти. Хоч руками збирай! А на схід є рвучка ріка Теребля, з природними каскадами, майбутній резервуар гігантських конструкцій електрифікації. А там дальше, на схід, леґендарні оселі Колочава та Мокрі: Руська і Німецька". — Поет виростав в оточенні рідкісної багатством своїм української природи. Напоєний рідним нектаром її, народніми переказами про колочавських розбійників і їх побратимів, що прагнули свобідно жити. Тут вже в дитячих роках формувався його світогляд. І кожен, хто хотів би писати про нього, мусить зупинитися найперше над тією романтичною природою і топографією і людьми-жителями, їхніми світовідчуваннями, щоб зрозуміти душу поета і його творчого елану. Його оповідання були переплетені знанням казкового матеріялу, були цікавими, захоплювали мене. Який жаль, що я їх тоді не записав.

СЛОВО ЛЮДИНА — ЗВУЧИТЬ ГОРДО. При ватрі, яка

---

*Тепер Міжгір'я.

розгорілася могутнім полум'ям та іскрами кидала на прекрасні обличчя здорових дітей — ми мали святойванську програму: про дивний казковий квіт папороті, про людське змінне щастя, про леґендарні події тієї ночі в глибі віків. В. Ґр.-Д. сидів на пні дерева поряд зо мною і вже говорив про людину. Про гарну людину. Вдень була мова про перекази, бабу-яґу, тварини, про його дитячий елан думок і про боржавські епізоди і про блистяче сріблом і перламутром озеро. А тепер мова зайшла про людину. А мав він про що говорити. Почав він від свого улюбленого дорадника-поета Василя Пачовського, за порадою якого він почав записувати з уст народу перекази. Не дуже долюблював "професорів", які йому дораджували не акцентувати постать князя Ляборця і творити його як правдивого історичного князя, бо це тільки леґенди-перекази. Говорив про фальшивих друзів. Свої думки і небагатослівні портретні незвичайно вдалі характеристики згаданих "професорів" формулював коротко але ясно, що зовсім правильно можна було назвати його власною філософією життя. Людському характерові уділяв багато уваги. Не знаю чому, але в мене тоді родилося враження, що він хотів провести студію над людськими гарними і від'ємними звичками. Було в нього багато тем до такої розмови, проведених на прикладах. Тоді в нас перебували знатні постаті. Був посол Гуснай, що дуже горнувся до українства. Він нам в тому часі допоміг закупити ту площу, на якій ми таборували. Перебував також журналіст і дорадник молодих поетів Михайло Мухин, проф. Іван Панькевич і багато більше знатних учених та громадських діячів. Аплікація його натяків в розмові і була саме звернена на деяких з тих осіб. В своїй уриваній мові, кажу "уриваній", бо ми також брали участь у програмі ватри і не могли постійно розмовляти, — він викладав свій світ думок і плянів, як дійти творами до людської душі...

В ПОШУКАХ ЗА ТЕМОЮ. В. Ґр.-Д. встиг викласти мені свій погляд на людину по його довголітньому спостереженні. Пізнав я в ньому тоді доброго обсерватора, людину чутливої душі, дуже неспокійної вдачі, що жила всеціло думками свого народу. Людину, що хотіла прихилити неба своїм людям. Пізно вночі, як вже місяць підійшов на боржавські полонини, налився ясним золотом, постійно круглився і посріблював доли над Пінією, як вже всі в таборі полягали спати, він закінчив свої цілоденні оповідання постановою та ціллю свого перебування тут, в пластовому таборі. Він порішив ще ближче пізнати свою молодь, яка йому додасть до його теми деякі уточнення.

Учасники-пластуни додадуть йому можливості заглянути ще глибше до серця його людей-персонажів під Карпатами, бо

молодь ще не рафінована, правдива, одверта, щира. В дальших зустрічах, які повторялися кожного дня, він додавав до своїх спостережень ще і ще нові думки. Він хоче писати думу-поему про князя Ляборця і йому потрібний матеріял. Йому потрібні звороти, фразеологічні цитати, саме отих юнаків, які він міг би використати в сюжеті про леґендарного князя Ляборця. Він тоді, вже в 1932-му році, уперто вірив, що це не переказ, казка чи леґенда. Він вірив, що постать князя Ляборця це історична постать, всупереч тодішнім історичним джерелам.

В ГЛИБ ЙОГО ТВОРЧОСТИ. Пізніше, бо вже в Празі, я запізнався докладніше з його літературним надбанням. Прочитав збірку "Квіти з терньом", видану ще 1923-го року. Переглянув "Молоду Україну" журнал для молоді, що появлявся у Львові й там знайшов декілька його віршів, які мені припали до душі. Переглянув річники "Пчілки", журнала для дітей, де він співробітничав, та інші друковані його праці. Вже я назбирав теми до розмов з ним. Був добре приготований, навіть поробив собі нотатки, що треба було більше наголошувати, а що не дуже імпонувало мені, тоді молодому націоналістові-революціонерові. І я при першій новій зустрічі щиро йому висловлював свої думки відносно його літературної творчости.

ПРОЗАЇК У ТЬМУ ВІКІВ. Бачився я з ним майже кожного року в літніх місяцях й ми проводили наші розмови, вже зовсім не подібні до першої при будові пластової ватри-паґоди в Солочині. Говорили ми дуже довго про його нову книжку-повість, видану у Львові: "Ілько Липей — карпатський розбійник", а що я знав напам'ять Ю. Федьковича твір про Олексу Довбуша, то і таку паралелю мені провести не було зовсім важко. Він був згідний, що подібність задуму існує, але твори різняться між собою, як і "мілієˮ так і сюжетом, так як і ці дві постаті, Довбуш і Липей різні й обставинами і життям.

Наступного року ми продовжали нашу розмову на тему його другої повісти "Петро Петрович", яка появилася книжкою в Ужгороді 1937-го року. За ці два творчі роки виріс з поета і автора коротких оповідань для молоді письменник-прозаїк, який заторкнув ширше літературне поле. Карпатська Україна гордилася ним.

ЩЕ КНЯЗЬ ЛЯБОРЕЦЬ ІЗ БЕЗОДНІ ЗАБУТТЯ. Поряд тих розмов, які я провів із В. Ґр.-Д., мене найбільше цікавив його перший задум над поемою "Князь Ляборець", частина якого вже була друкована, а пляноване поширення — занехане. Кількома наворотами я поновляв цю тему з поетом, а він, одного разу добросердечно розкрив серце і відповів, що йому відраджували учені "професори". Вони твердили, що князь Ляборець не є

історичною постаттю. Хоч наперекір їм бібліотекар "Просвіти" в Ужгороді Лелекач вказував йому на документацію протилежну. І поет В. Ґр.-Д. свій перший задум примушений був перервати. Велика шкода! Сьогодні виявляється, на підставі достовірних джерел, що підсвідоме чуття у поета було сильнішим, тривкішим і правдивішим від вчення сухих клясиків "професорів", як він їх називав. Поет Василь Ґренджа-Донський був віщим, він у своїй поетичній візії, на підставі прочитаного і заслуханих народніх переказів з уст самого народу бачив кн. Ляборця як справжню історичну постать. Не знаю, чи ще за його життя дійшло до його відома ствердження, що князь Ляборець таки насправді історична постать?

В БОРОТЬБІ ЗА СТВОРЕННЯ КАРПАТО-УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Врешті, дивний збіг обставин творить окремо один знаменний епізод нашої співпраці. Будучи шефом Відділу Преси і Пропаґанди при Уряді президента отця Августина Волошина в Хусті, я натрапив на блянки, які В. Ґр.-Д, надрукував ще в Ужгороді в друкарні Унія, будучи, правдоподібно, предбаченим, як один з перших редакторів того Урядового Вісника, якого я редаґував від 5-го числа. Я вживав ті друки в дальшій своїй діяльності, не переробляв їх із-за труднощів одержання паперу, а також із-за гарного імени поета, який фігурував на фірмовому листку мого тоді бюра. Мені приємно було мати його прізвище, як попередника цієї самої дії, яку я продовжав по своїй силі. В. Ґр.-Д, в той же час 1938-39 р.р. працював у пресовому і видавничому концерні Федора Ревая в Хусті. Був головним редактором щоденника "Нова Свобода". Хоч нас ділила п'ятихвилинна віддаль, від Будівлі Уряду, в якому я працював, до підприємств, де працював поет, ми запрацьовані в широкорозгорненому будівництві при своїх обов'язках в будові Карпато-Української Держави не зустрічалися. Тільки деколи, як бували на імпрезах, конференціях, доповідях, на яких він і я мусіли бути присутніми з інформативного обов'язку, бачили себе, але розмов між собою не вели. Маючи в портфелях свої видання вручав їх мені, а я реванжувався своїм Урядовим Вісником йому. Оце все.

ХАРАКТЕРИСТИКА і БЕЗВИХІДЬ. Поет В. Ґр.-Д, часто відхилявся від усталених норм поведінки. Створив собі свій світ, свій стиль свого власного життя, зумовленого суспільним, економічним і політичним ладом того часу. Був еманацією свого часу. Відбиткою його вимріяних героїв. Хотів жити і працювати і бути корисним за великим рахунком, творити нові цінності, які б стали справді гідним вкладом у скарбницю духової культури народу під Карпатами. Ставив до себе тому високі, принципової ваги, вимоги. Були в нього сміливі поривання і обдарованість

творити, але за браком достатніх можливостей росту вгору, оточення його вбивало. На перешкоді були: друкар, коректор, цензор, а потім його величність читач, якого в ті часи було дуже мало. А ще, як додати до того, чигав на кожну появу його твору цербер-критик і це зупиняло його ріст вгору. Часто треба було проти своєї волі "ходити навколо" законів, хитрувати, що він із природи не любив. Тому і великі пляни його залишалися часто нездійсненими. Так, як орлові не послужать деколи крила до льоту, так технічні перешкоди не будували його, а стягали вниз. Прагнув він досягнути літературного неба. Полум'ям помсти горіло його серце за кривди заподіяні народові під Карпатами, його народові, українському народові. Тільки той може зрозуміти вартість його великого вкладу своєю появою взагалі, дією, літературною творчістю, хто жив в той час і пізнав близько ті невідрадні відносини соціяльного укладу сил, де патріотові незалежної України було недосяжною мрією жити на всю ширінь вільного мислення.

ВІДХІД У ВІЧНІСТЬ. Як тільки В. Ґр.-Д. відійшов у потойбічний світ, в мене горіла думка сплести йому лавровий вінок із прекрасних слів милозвучної української мови. Пам'ять переносила мене у той чарівний край сріблистих рік, гірських вивертів, родючих полонин, край, який він так несказано любив. Коли я читав повідомлення про його смерть в 1974-му році в Братіславі, виринули в мене яскравих барв спогади, як вияв спільних переживань, спільних думок і проведених розмов. Мов би то я опинився знову там над річкою Пінією, вслухався в його життьову філософію, рубав з ним дерево на ватру. Відтворював картину за картиною в своїй уяві. Немов би то він стоїть поряд мене і оповідає про своє терпке і одночасно велике життя. Щойно тепер, у віддалі проминулих літ, збагнув я, які величні, неповторні, вагомі своєю силою буття, були ті роки нашого спільного життя тоді, на рідній, прабатьківській, дорогій землі. Неначе я вслухувався, як на Боржаві співав вітер свою нескінченну симфонію звуків, присипляв буйволів до сну, як поет возвеличав їх у своїх оповістках. Неначебто читав я його перші твори про несказанну любов до тих людей. Але я не мав змоги кинути на папір тих думок. Той рік і теж наступний 1975-ий були в мене новим етапом мого життя. Я віддав свою велику улюблену бібліотеку, найдорожчий мій скарб, до Гарвадського Університету. З того приводу прожив новий етап власного життя, якого словами описати важко. І тому не сповнив свого обов'язку. Дуже жалію, що це не сталося тоді. Пишу тепер ці спогади і нанизую їх з незмінним почуттям глибокої шани, кілька спогадів з оповідань його власних, подаю кілька розділів з проведених

розмов. Нехай вони заступлять заплянованy посмертну згадку про поета, якого породила епоха, а якого я знав і любив, який врешті буде завжди займати чільне місце в літературі Карпатської України і всієї України і в діяспорі сущих земляків. Нехай це буде моя застольна бесіда про автора, людинолюбця, духового філянтропа закарпатських дітей і старших, автора пророчих слів про князя Ляборця, князя першої Карпато-Української Держави, у його дев'ятдесятиліття з дня народження.

ВАСИЛЬ ҐРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ

МОЛОДІЙ ҐЕНЕРАЦІЇ

Піднявся рідний стяг ізнов,
Карпатський вітер ним колише,
А сяйво сонця із-за хмар
На йому літерами пише:
Вперед, вперед!...

Свій соняшно-блакитний стяг,
Ви сильно в двох руках держіте,
А прийде вихор звідкіля —
Прапор ви кріпко бережіте,
Щоб не звaливсь.

Щоб буйний вихор не зірвав,
З болотом бурі не змішали,
Щоби незванії без нас
Про нашу долю не рішали,
А ми самі.

А Срібну Землю — Рідний Край
Не зрадьте, не продайте!
І не забудьте за народ,
На Рідне Слово памятайте!
Вперед, вперед!...

А працю вмійте шанувать,
Всесвітню, величаву,
Все лиш з народом за народ,
За волю, честь і славу,
Вперед, вперед!

М. ВОСКОБІЙНИК

ВІРМЕНСЬКО-АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ КОНФЛІКТ — СЕРЙОЗНИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ВСІХ

ОБ'ЄДНАННЯ ВІРМЕНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ — НЕОБХІДНИЙ АКТ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Національні справи в СРСР стають у наш час все більше в центрі уваги. Пригадаймо події в Казахстані, Естонії, Латвії, Литві, Україні, Білорусії, Молдавії, а останньо у Вірменії. Навіть переважно іґноруючі національні проблеми в СРСР західні спостерігачі і коментатори зазначають, що національна проблема СРСР стає більш важливою ніж економічна.

Серйозність її зокрема визначається тим, що ЦК КПРС заплянував скликання спеціяльного пленуму Центрального Комітету на червень ц.р. для схвалення "перебудови" у національних справах. Від принципових рішень цього пленуму буде залежати дальше ведення національних справ у цілому СРСР, а також в Україні.

Напередодні заповідженого пленуму раптово стало в центрі уваги світу **домагання об'єднання вірменських земель,** заселених в більшості вірменами, в одній, вірменській республіці. Говоримо про Нагорно-Карабахську автономну область, територія якої була включена до Азербайджану в 1923 р., і таким чином відірвана від головного материка, вірменської мови, культури, економічного розвитку.

Цей поділ Вірменії був актом трагічної несправедливости супроти Вірменії, актом порушення власних радянських принципів опридiлення кордонів республік за етнографічним принципом. Поділ Вірменії був одним із актів сваволі Сталіна, як відповідального комісара радянського уряду за національні справи, а згодом необмеженого диктатора СРСР. Навіть Ленін протестував проти сваволі Сталіна в кавказьких справах. Таке порушення етнографічного принципу було допущено і супроти України, Білорусії тощо.

Ці **відступи від етнографічного принципу** майже в кожному випадку пояснювалися стратегічними потребами Москви, або

вимогами тогочасної зовнішньої політики СРСР. Наприклад, втрата Україною етнографічно української Кубані, південної Вороніжчини (Слобожанщини), Таганрігщини секретно пояснювалося стратегічними домаганнями військових кіл СРСР забезпечити для РСФСР доступ до Чорного моря. Прикладом відступу від етнографічного принципу із-за зовнішньо-політичних потреб є Вірменія.

Отже вірменські домагання винесли на порядок денний додатково новий актуальний аспект національної проблеми в СРСР — усунення порушень етнографічного принципу у визначенні кордонів республік, що тісно в'яжеться з дотеперішніми домаганнями розширити суверенні права республік і припинити русифікацію. Пленум ЦК таким чином матиме широку принципово важливу програму, шукаючи за розв'язками фундаментальних проблем національної політики СРСР, одною з яких є вірменські домагання. **Масове домагання вірменів об'єднати їхні землі в одну республіку треба уважати справедливим.** Сьогоднішній лібералізаційний курс перебудови, демократизації і гласности Горбачова мусів би облегшити справу об'єднання вірменських земель в одній союзній республіці — Вірменії.

Але не так легко направити історичне насліддя, як також і зло, установлене Сталіном, яке тяжить над азербайджансько-вірменськими взаєминами сьогодні. Чи наслідком історично-традиційної ворожнечі між вірменами й азербайджанцями, а чи можливо, наслідком провокації з боку тих, що хотять підірвати заходи перебудови Ґорбачова, в кривавих сутичках у двох містах Азербайджану загинуло за найновішими офіційними відомостями з Москви уже 33 особи. Це серйозна неґативна подія, що може зруйнувати перспективу покращання національної політики в широкому маштабі СРСР.

Прихильники "твердої руки" очевидно прагнуть зберегти непорушним насліддя Сталіна в національному питанні, бо усунення насліддя в одній частині СРСР може створювати прецеденти для подібних домагань в інших частинах СРСР. Уже є спорадичні голоси щодо цього в Україні. Приклад наркома України Миколи Скрипника 1930-тих років, з його намаганнями приєднати українські терени з-поза УРСР до Української Республіки, може бути заохочуючим і для сьогоднішніх українців.

Але вернемось до Вірменії. Ця проблема історично і геополітично була і є крайньо скомплікована. Від цієї скомплікованости залежатиме, чи об'єднання вірменських земель станеться. Скомплікованість витікає із найменше трьох причин:

1. Із історичного насліддя останніх двох століть, коли царська Росія, ведучи часті війни проти Туреччини й Ірану (мусулмани), опиралася на православних вірменах і грузинах. Останні тому ставали жертвами масових турецьких погромів на територіях історичної Вірменії. В наслідок цього сучасна Радянська Вірменія є лише невеликим залишком колишньої Великої Вірменії, що в стародавні часи сягала навіть до берегів Середземного моря. Дві останні великі масакри на турецьких територіях сталися в 1895-96 р.р., та в часі Першої Світової війни в 1915-16 рр. Загинуло декілька мільйонів вірменів.

Рятуючись, багато з них розсипалися по країнах Середнього Сходу, США, Росії, України, Закавказзя, зокрема Азербайджану. Їхня прикмета добрих ремісників, майстрів, торгівців робила їх успішними конкурентами з місцевими ремісниками і торгівцями, зокрема в містах Азербайджану. Звідси економічні та релігійні причини викликали відому "Татарсько-вірменську різанину" в містах Закавказзя в дореволюційні часи.

Зростання російського націоналізму в кінці 19 століття зробило велику кривду вірменам і шкоду російсько-вірменським взаєминам. В 1903 р. російська адміністрація додумалася сконфіскувати власність багатої Вірменської Православної Церкви, незалежної від російської православної ієрархії, щоб позбавити цю церкву можливости дальше утримувати вірменську шкільну систему поза російською контролею на своїх власних церковних бюджетах. Це викликало не лише зміну в ставленні до Росії, але революційно-терористична напів-соціялістична вірменська організація — Дашнакцютун, що раніше вела терор проти Туреччини, тепер відповідала терором проти російської адміністрації. Розповсюднилося переконання, що російська адміністрація у відповідь навмисне розпалювала криваві зудари між вірменами й азербайджанцями (татарами). Ось що казав депутат Першої Російської Державної Думи (1906) Зіатханов з трибуни Думи:

"До нас мусулманів, вони *(російські адміністратори — М.Б.)* кажуть, ви є економічно уярмлені вірменами: вони масово озброюються, щоб створити своє власне царство і одного прекрасного дня вас більше не буде. А до вірменів вони кажуть, що ідея Пан-іслямізму пустила глибокі коріння в усіх прошарках мусулманського населення і одного прекрасного дня мусулмани розірвуть вас на кусочки".

На жаль, це лихо дореволюційних часів виявляє себе і в теперішній час. Криваві сутички, що виникли недоречно й ірраціонально в часи, коли йдеться про далеко

фундаментальніші речі для всього СРСР, ніж національно-емоційні упередження між вірменами й азербайджанцями, можуть серйозно пошкодити всій політиці перебудови й штовхнути партію назад до "твердої руки" сталінського типу, "дєржать і нє пущать". Виникає оправдане підозріння чи теперішні криваві сутички в Азербайджані не є провокацією з боку тих сил у КҐБ і партії, що хотіли б політично знищити Ґорбачова і його реформи?

2. Другою причиною скомплікованости вірменсько-азербайджанської проблеми є зовнішня політика Леніна, а потім Сталіна — робити ставку на тюрксько-мусулманські народи проти Антанти (проти Англії-Франції), що в часи Громадянської війни 1918-1921 рр. і після була головною небезпекою для СРСР, Туреччини й інших мусулманських країн. Договір про дружбу РСФСР з Туреччиною президента Ататюрка в 1921 р. та такі ж договори УРСР та Закавказьких республік з Туреччиною у 1922 р., опреділювали взаємини, кордони і впливи на Закавказзі, а, зокрема, щодо Вірменії.

Знищуючи 1921 р. короткочасну незалежність Вірменії, що була під проводом Дашнакцют, деякі територіяльні уступки робилися Туреччині і мусулманському Азербайджанові за рахунок Вірменії. Відірвання Нагорно-Карабахської области в користь Азербайджану очевидно треба пояснювати тією ставкою на тюрків-мусулманів Закавказзя, Середньої Азії та країн Середнього Сходу. Тобто Вірменія ставала жертвою нової зовнішньої політики Росії. Чи не прийшов час для ЦК КПРС відмовитися хоч частково від ленінсько-сталінського насліддя, відновлюючи по-справжньому респект до **етнічного** принципу опреділення кордонів радянських республік.

3. Третьою причиною скомплікованости вірменської проблеми в наші дні є **сучасне** міжнароднє положення. Туреччина не є більше союзником СРСР, а навпаки, як член НАТО, потенційно може бути у відкритому ворожому таборі до СРСР. Але з другого боку, СРСР тісно пов'язаний з деякими арабсько-мусулманськими країнами Середнього Сходу, що є дружніми клієнтами СРСР в його постачанні їм зброї.

Яка зовнішньо-політична орієнтація в ЦК КПРС переважить тепер у полагодженні вірменсько-азербайджанського конфлікту трудно передбачити із-за загальних важливих геополітичних комплікацій.

Проте важливо усвідомлювати, що домагання про об'єднання почалося спочатку в Нагорно-Карабахській області демонстраціями **широких мас вірменів.** Тоді це домагання було підтримане мирними кількасоттисячними демонстраціями в

столиці Вірменії — Єривані — протягом тижня. Отже прагнення до об'єднання — це вияв **всенароднього бажання, а не купки "буржуазних націоналістів"**, як раніше кваліфікувала совєтська пропаґанда подібні бажання. "Народня" влада Кремлю мусила б нарешті рахуватися з **народніми** домаганнями.

Наша симпатія по боці Нагорно-Карабахського населення, що відкрито виявило своїми масовими демонстраціями бажання бути в складі свого національного материка. Це домагання законне й зрозуміле для кожної нормально думаючої людини.

Маючи оправдані причини висловлювати добрі почуття до Азербайджанської республіки, ми все ж виразно стоїмо за об'єднання Вірменії, як також і за об'єднаним Азербайджаном в його етнографічних кордонах. Це становище збігається і оправдується нашою власною українською ситуацією — бажанням бачити Україну об'єднану в її етнографічних кордонах; адже декілька мільйонів українців поза Україною (в РСФСР) тотально позбавлені української мови, культури, української школи, української адміністрації.

На тлі ексцесів у азербайджанських містах (33 особи вбито) невідкладною вимогою дня є необхідність поглиблювати міжнаціональну солідарність всіх поневолених народів СРСР, особливо в ситуації коли національна проблема в СРСР становиться з кожним днем все більш актуальною.

Чому б тепер не **активізувати** діяльности відомої міжнаціональної організації демократичного характеру — **Паризького Бльоку,** що в своїй дотеперішній діяльності виявилася ефективним промотором міжнаціональної солідарности і співпраці. В цій організації виявили тісну співпрацю між собою делеґації всіх народів, а зокрема кавказьких народів. Такої ролі треба сподіватися і від АБН.

Десятками років Кремль твердив, що національна проблема в СРСР назавжди розв'язана в гармонійний спосіб. Але вистачило тільки трошки пупустити залізні кліщі КҐБ, як наверх прориваються вибуховою силою неупорядкованість і несправедливість міжнаціональних взаємин в СРСР, накинених згори брутальним сталінізмом. Вірменська проблема є крайнім показником такої неупорядкованости і несправедливости. Безоглядна русифікація України, Білорусії, Балтицьких народів й інших республік є рівнорядною, а може і головною потенційною причиною для майбутніх протестів, демонстрацій і неспокою серед інтелектуалів і народніх мас в усіх республіках.

Наростання національних конфліктів і невідкладна потреба знайти способи полагодження їх, ставить важливу дилему перед партією СРСР і Ґорбачовом; чи поширювати "перебудову" на

міжнаціональні взаємини в СРСР у напрямку задоволення домагань різних народів, чи відмовитися від ліберального курсу перебудови міжнаціональних взаємин й відновити політику "твердої руки" типу сталінсько-брежньовської сваволі? Питання ще стоїть так: чи злякається Ґорбачов і партія розруху типу азербайджансько-вірменських ірраціональних вбивств останніх днів, а цим самим і наступу сталіністів, що можуть вбачати у потуранні національним домаганням загрозу для всієї радянської імперії, а в розрухах арґумент проти ґорбачовського ліберального руху? А чи може Ґорбачов і Пленуму ЦК не злякаються сталіністів і увійдуть як новий справедливіший фактор у міжнаціональних взаєминах?

Вірменські події є лякмусовим папером для Ґорбачова і важливим викликом для всіх!

СПОМИНИ

Зенон ГОРОДИСЬКИЙ

МОЇ РАННІ ЗУСТРІЧІ
ІЗ СЛ. П. ІВАНОМ П. БАГРЯНИМ

(В пам'ять 80-их Роковин Дня Його Народження)

Минуло 80 років з дня народження сл. п. Івана Павловича (Лозов'яги) Багряного (1907-1963), який в розквіті своєї літературної і громадсько-політичної діяльности, зломаний важкою недугою, помер на 56-му році життя. Про його життя, літературну і громадсько-політичну діяльність чимало написано його друзями-однодумцями і літераторами. Цих кілька рядків про мої ранні зустрічі на дорозі мого життя нехай будуть теплою згадкою і скромним причинком до біографії цієї виїмкової постаті у нашому політичному і літературному житті на чужині.

Мені довелося зустріти Івана П. Багряного чи не тричі на щляху великого "ісходу" в час і зразу після закінчення Другої Світової війни. Називаю ці зустрічі ранніми, бо вони відбулися ще до часу створення УРДП і його активного виступу на форумі громадсько-політичного життя на чужині т. є. у Львові в 1943 році, в Братиславі в 1944 році і в 1945 році в містечку Кавфбойрен в Баварії в Німеччині. Спогади про ці зустрічі настільки цікаві і замітні, що вони можуть, в якійсь мірі, кинути світло на дальший шлях політичної діяльности Івана П. Багряного і доповнити деякі прогалини в його біографії.

Перший раз зустрівся і запізнався я з ним в моєму бюровому приміщенні "Відділу Праці і Опіки над Робітниками" УЦК у Львові. Цю працю я прийняв за порадою організаційних чинників ОУН, щоб там зайнятися не тільки допомогою робітникам з різних теренів України, зокрема з центральних земель, вивезених насильно тисячними масами на каторжну роботу до Німеччини, але також допомагати нашим братам з центральних земель України, які почали свій великий "ісход" з рідних сторін. Восени 1943 року я повернувся з Праги, куди виїхав після виходу з полтавської тюрми літом 1942 року, з метою завершити мої правничі академічні осяги докторатом з права і політичних наук. Дуже добре пригадую собі Івана П. Багряного з його буйною

чуприною і завадіяцько-самовпевненим виразом обличчя, яке ніби казало, що з ним все гаразд і він нічого не потребує і тільки зайшов ось так поговорити. Це мене тільки переконало в тому, що ця людина потребує уваги і допомоги, і що я повинен прийти йому у всьому назустріч. І дійсно, в дружній розмові, коли і я розказав про свої важкі часи ув'язнення в Полтаві в 1941/42 рр. і повороту у рідні сторони з тюрми разом зі своїми друзями недолі серед різних небезпек, в голоді і без належного одягу, тоді щойно він почав розказувати про своє незавидне життя, роки совєтського гоніння і заслання та долю переслідуваного українського письменника. Він розказав мені, що він нав'язав вже контакт з місцевим літературним клюбом, та що йому треба їхати десь в гори в спокійніші околиці і там працювати над деякими літературними задумами, і що йому потрібна "офіційна справка" виїзду в сторону Самбірщини з наміром там осісти і одержати працю. Така "справка" від авторитетної установи як УЦК була в той час важним документом, зокрема для "евакуйованих" з центральних українських земель, яких німці гнали без розбору на каторжну працю до Німеччини. На львівському двірці урядовці УЦК під претекстом допомоги "приїжджаючим" зупиняли наших людей з центральних земель України, щоб зберегти їх перед жалюгідними умовами життя робітників з невільничим знаком "ОСТ". Тут треба пригадати, що цією допомоговою акцією при УЦК займався також брат мого шваґра Володимира Луцького відомий діяч дир. Мирон Луцький, який ще раніше перед тим повернувся зі своєю дружиною з Києва. Пізніше активну ролю в цій акції приймав також харківський адвокат Володмир Доленко, лідер т. зв. "Харківської Групи", яка під його проводом розвинулася пізніше до поважної політичної групи під назвою "Союзу Земель Соборної України", популярно називаного "доленківцями". Мені якось видавалося, що Іван П. Багряний міг мати, правдоподібно, якісь інші мотиви для свого виїзду в Самбірщину, що виходило з його недвозначних натяків, але я на це зовсім не звертав уваги, бо моїм обов'язком було допомогти братові-українцеві в потребі і цей обов'язок виконав повністю. Щойно пізніше в Братиславі я довідався від нього про причини його бажання виїхати в Самбірщину, бо вже тоді він був пов'язаний з ОУН-СД (ОУНр), що підтверджують тепер документи і спогади учасників тих подій. Від тієї зустрічі ми вже не мали нагоди бачитися аж до часу нашої ділової зустрічі як представники двох різних революційно-державницьких формацій т. є. Все-Української Національної Ради і Української Головної Визвольної Ради під час спроб їх поєднання чи злиття в серпні-вересні 1944 року в Братиславі. Під час нашої короткої

львівської зустрічі Іван П. Багряний залишив по собі враження великого патріота-революціонера, який турбувався долею свого народу не тільки на словах, але виявляв виразно потребу активної дії. Ще і досі пригадується мені барвисто-трагічний опис тодішніх подій на наших землях, коли то німці відступали і палили села, міста і містечка, і коли за ними в ці жорстокі і безоглядні дні національного горя тягнулися валки наших людей у світ-заочі назустріч незнаному, залишаючи, можливо, назавжди, свої рідні сторони. І він запитував, а що ми маємо робити в ці важкі часи, як не стати на захист нашого народу перед тими, що відступають і тими, що наступають на нашу землю.

Та не довго довелось нам всім гостити наших братів на наших західніх землях. І прийшлось, в дуже короткому часі, "ладнати вози" і прилучатися до "великого ісходу" з рідної Батьківщини. Дехто вірив, що скоро всі повернемось, але багато з нас вже тоді "ворожили", що ледве чи повернемо у рідні сторони. В той час я тільки що одружився і "великий ісход" став для мене одночасно "пошлюбною подорожжю". За плянами і дорученнями я мав дістатися до Братислави, куди виїхав Голова ОУНРади проф. Микола Величківський, з яким я мав там зустрітися і співпрацювати. Діставшись до Старої Любовні і "отаборившись" в малій шопі з вугіллям на залізничній станції, ми з дружиною очікували на телеграму-виклик з Братислави, щоб за її предложенням одержати залізничий квиток до столиці Словаччини. В дуже короткому часі після приїзду до Братислави в днях 19-го і 20-го серпня 1944 року в приміщенні Голови ВУНРади проф. М. Величківського відбулося ділове засідання Президії ВУНРади, в якому приймали участь: проф. М. Величківський, голова; Ярослав Гайвас, заступник другого секретаря ВУНРади; члени — архиєпископ УАПЦ Ігор Губа, б. прем'єр Юліян Ревай, о. Зореслав—Севастіян Сабол, письменник Аркадій Любченко, арт. Йосип Гірняк, д-р Богдан Гнатевич. Протоколював особистий секретар голови ВУНРади д-р Зенон Городиський. Була це перед виїздом на Захід нарада, на якій прийнято цілий ряд важливих рішень, між якими під точкою восьмою постановлено:

"8). Уповноважити мін. Ревая Ю. і д-ра Городиського З. до переведення розмов з представниками УГВР в справі злиття і входу УГВР в ВУНР та створення єдиного понадпартійного політичного всеукраїнського центру".

Президія ВУНРади просила заступника 2-го секретаря ВУНРади Ярослава Гайваса нав'язати контакт з присутніми на терені Братислави відповідальними чинниками УГВРади та передати пропозиції для відбуття ділових зустрічей.

В дуже короткому часі такий контакт нав'язав Ярослав Гайвас через мґра Ярослава Спольського так, що вже 2-го вересня 1944 року в каварні "Реґіна" відбулася перша зустріч представників ВУНРади і УГВРади. Як вже згадано, від ВУНРади представниками були б. мін. Юліян Ревай і д-р Зенон Городиський, а від УГВРади інж. Євген Врецьона і Іван П. Багряний. І ось тут в Братиславі на цій важливій консолідаційній зустрічі відбулася моя друга цікава зустріч з майбутнім основником і лідером Української Революційно-Демократичної Партії. Перед кожною зустріччю обох делеґацій були зустрічі підготовчого характеру, на яких 9-го і 17-го вересня 1944 р. сторони ствердили тільки бажання перевести ділові наради в справі об'єднання обох революційно-державних формацій та подали прізвища своїх представників, а також рамці своїх повновластей, з яких виходило, що представники УГВР є представниками Закордонного Представництва УГВР і ними прийняті узгіднення мусіли б бути прийняті Президією УГВРади в краю. Хоч представники УГВРади мали, згідно з їх заявою, обмежені повновласті у вирішуванні остаточно прийнятих узгіднень, то представники ВУНРади одержали доручення продовжувати розмови.

Основне становище представників УГВР зводилося до двох питань і від позитивних відповідей на них зі сторони представників ВУНРади представники УГВР узалежнювали дальший хід нарад та можливість якогонебудь зговорення:

1). Чи ВУНР визнає плятформу УГВР?

2). В якій формі ВУНР уявляє собі з'єднання, та в якій формі ВУНР готова задокументувати узгіднення свого становища зі становищем УГВР?

На нараді 19 вересня 1944 року між представниками обох політичних революційно-державницьких формацій устійнено, що на випадок зговорення представники ВУНР і УГВР покличуть спільну комісію для виготовлення текстів плятформи і універсалу, а коли йде про базу і форму об'єднання, то представники ВУНради подадуть свої пропозиції у писаній формі на слідуючій зустрічі в дні 25 чи 26 вересня 1944 року. На зустрічі обох делеґацій в дні 25 вересня 1944 року представники ВУНРади пред'явили у писаній формі "Пропозиції ВУНР", в якій подано такі точки на розгляд:

1). ВУНР з'єднується з УГВР.

2). Згідно з цим УГВР припиняє дальшу діяльність.

3). Всі складові частини УГВР/ОУН-СД, УПА/-Політичний Провід — входять до відповідних секторів ВУНР чи до її організаційної структури.

4). Секретаріят Військових Справ УГВР і сектор Військових Справ ВУНР творять Військову Раду, що має компетенцію Начальної Команди всіх збройно-революційних сил і яка підлягає Президії ВУНРади.

5). Секретаріят Військових Справ УГВР і Відділ Військових Справ ВУНРади реорганізується, включаючи членів і співробітників УГВР в такий спосіб:

а). Президія: голова, заступники, секретарі, керівники секторів.

б). Сектори: керівник і 5-10 співробітників.

в). Військова Рада: Начальна Команда, Начальний Командант і Штаб 5-10 осіб.

г). Почесна Рада: Представники політичних угрупувань, віровизнань, культурно-освітніх організацій та економічних установ.

6). Дефінітивну редакцію плятформи і універсалу, після узгіднення всіх питань з'єднання, приготовить спільна комісія.

На засіданні в дні 25 вересня 1944 року були присутні від ВУНР б. мін. Юліян Ревай і д-р Зенон Городиський, а від УГВР Євген Врецьона і Іван П. Багряний. Вже на початку представник УГВР інж. Євген Врецьона заявив, що делеґація УГВР має повновласті від ЗП УГВР вирішувати всі справи входу ВУНР в УГВР, відкидає пропозиції ВУНР відносно влиття УГВР в ВУНР як абсолютно не до прийняття; відносно плятформи ВУНР, то вона загальникова і її не можна ідентифікувати з випрацьованою плятформою УГВР. Зі змісту плятформи ВУНР виходить наявно, що ВУНР хоче обминути прецизування поняття "ворог німець і большевик", заступаючи його словом "окупанти", а що може потягнути за собою цілком довільну інтерпретацію основ плятформи. Представник УГВР ще раз повторив раніше подані пропозиції-вимоги про визнання представниками ВУНРади плятформи УГВРади і складення заяви про свою готовість у "недвозначній формі задокументувати своє становище про вхід в УГВР зі становищем УГВР". В тій ускладненій ситуації представники ВУНРади запропонували відкласти наради до 29-го вересня 1944-го року, щоб на черговій зустрічі прийти обом сторонам з більше приємливими пропозиціями та знайдення кращої розв'язки для об'єднання обох політичних формацій. Щойно в дні 5 жовтня 1944 року зустрілися представники ВУНР і тільки один представник УГВР (інж. Є. Врецьона), який повідомив представників ВУНР, що відповідь і становище УГВР буде подане на слідуючій зустрічі, дати якої не устійнено. Така зустріч вже не відбулася, бо делеґація УГВР передала на письмі свою відповідь, а радше становище, до консолідаційного процесу. Про самі

розмови і їх докладніший і документальний перебіг ми зупинимося іншим разом, а це тому, що дехто, не маючи документів про ці розмови, невірно подає дані про їх перебіг і прізвища представників, змішуючи дві консолідаційні зустрічі. В 1943 році за ініціятивою ОУН відбувалися консолідаційні розмови, в яких від ОУН приймали участь інж. Осип Бойдуник і Онуфрій Максимів, а від ОУН-СД мґр Михайло Степаняк і Іван Клим (пізніше о. д-р Іван Гриньох). В часі, коли розмови наближалися до кінцевої стадії намічування кандидатів до запланованої спільно Української Верховної Ради, прийшло до масових арештів членів ОУН і Проводу ОУН на чолі з полк. А. Мельником, а в тому і представника ОУН в розмовах з ОУН—СД інж. Осипа Бойдуника. Розмови в Братиславі велися тоді між представниками ВУНР, яку репрезентували б. мін. Юліян Ревай і д-р Зенон Городиський, а УГВР, створену щойно 15-го липня 1944 року, інж. Євген Врецьона і Іван П. Багряний.

Пригадуючи собі участь і поставу Івана Багряного під час цих важливих розмов, хочу підкреслити, що вправді він твердо обстоював деякі позиції УГВР, то зокрема у своїх виступах під час ділових розмов наголошував потребу з'ясування ясної позиції майбутньої об'єднаної політичної репрезентації в ділянці національно-соціяльної і економічної проблематики. Тут він давав перевагу позиціям УГВР над позиціями ВУНР, які були досить загальними і неуточненими. При кожній нагоді він настоював на потребі знайти таки спільну базу для зговорення, щоб, як він казав, "новітні запорожці та перейшли за Дунай об'єднаними". Під час розмов виходило ясно, що головним речником УГВР був інж. Євген Врецьона і він держався інструкцій, що ВУНР мала б влитися в УГВР, як революційно-державну формацію. ВУНРада натомість обстоювала позицію і становище, що вона веде свій початок з Києва з 1941 року, що вона об'єднала Львівську і Закарпатську Ради, а тим самим має леґітимне право називати себе і виступати назовні як всеукраїнська репрезентація. Зі сторони ВУНР була пропозиція, що на випадок злиття чи об'єднання обох формацій могла б бути прийнята спільна назва напр. Всеукраїнська Національна Визвольна Рада при одночасній перебудові структури спільної політичної формації, що мусіли б прийняти відповідні органи обох формацій.

Мабуть великою перешкодою для завершення консолідації був той факт, що представники УГВР мали повновласті тільки від ЗПУГВР, а не від Президії УГВР чи Пленуму УГВР, і тому не могли рішати принципових справ, які заторкували передусім зміну устрою УГВР чи інші можливі зміни, пов'язані з можливим об'єднанням. Іван П. Багряний дивився трохи відмінно, і може

більше оптимістично,на можливість переведення прийнятих змін і їх затвердження компетентними чинниками УГВР в краю, чим голова делеґації УГВР інж. Євген Врецьона. Після офіційних зустрічей я залишився з Іваном П. Багряним і при чарці доброго вина ми вели довгі розмови на різні теми, повертаючи, однак, до основної справи, можливости завершення консолідації шляхом об'єднання ВУНР і УГВР. В його думках проявлялася велика турбота, що через брак об'єднання серед вирішальних українських чинників ми не зуміємо належно і успішно працювати для нашої спільної справи. Були в його думках і висловах закиди, мовляв, західньо-українські політичні діячі і старі екзильні політичні діячі не беруть належно до уваги подій і змін в Україні між двома війнами, коли вони формулюють позиції і цілі визвольної політики. Тут він мав на увазі зокрема різні форми і методи боротьби українського народу на центральних землях, що проходили зразу після Національної Революції і в 30-ті роки. Разом із тим відчувалась у нього гордість представника української метрополії, яка вела не менш завзяту боротьбу з московським окупантом, як і українські патріоти на західньо-українських землях під різними займанщинами, а тому "голос, — казав він, — "української метрополії" повинен бути чи не вирішальним у формулюванні позицій українськеої визвольної політики". Він з неприхованим здивуванням і болем підкреслював той факт, що наші земляки із західніх земель мало обізнані з політичним і літературно-культурним процесом в 30-их роках в Україні, зокрема з його здобутками і його непроминаючим значенням для української визвольної справи, а ця необізнаність має вплив на їх розуміння соборности, як це він підкреслював. Як відомо, братиславські консолідаційні заходи не увінчалися успіхом і "новітні запорожці" перейшли Дунай необ'єднаними назустріч новим подіям після закінчення 2-ої Світової війни, які не ворожили рожевих виглядів для української справи. ЗПУГВР замість прийти на наради, вислало на руки Президії ВУНРади листа, затитулованого **"Відповідь Представництва Української Головної Визвольної Ради Посередникам Всеукраїнської Національної Ради"**, на який Президія ВУНРади передала ЗП УГВР відповідь: **"Становище Всеукраїнської Національної Ради до одностронннього зірвання розмов Закордонним Представництвом УГВР і до його відповіді з дня 7-го жовтня 1944 року переданої представниками ЗП УГВР представникам ВУНР".**

Після братіславських консолідаційних нарад я вже не мав нагоди зустрічатися з Іваном Багряним, а з випадкових розмов я набирав чимраз більше переконання , що він не був високої думки про відповідальних українських діячів, які не зуміли до війни та в

той критичний час створити одного спільного фронту національних сил. Життя в Братіславі було відносно спокійне в порівнянні до життя в Генеральній Губернії, не говорячи вже про центральні українські землі перед "великим ісходом" чи в його час. Побут наших біженців на терені Словаччини заслуговує на окрему увагу і дослід. Одне можна сказати, що це була "передишка" для всіх. Для тих, що вірили в недалекий поворот, і для тих, що готовилися до безповоротної мандрівки в незнане і непевне. В переходовому братіславському затишку всі прислухалися до подій на східньому фронті, який наявно підказував готовитися до дальшої мандрівки на захід на територію Німеччини, якої армія і адміністрація на терені України виявили себе нелюдськи жорстокими окупантами і експлуататорами, яка нас ані не запрошувала, ані ми її політичного екзилю не хотіли, але яку ми в нашій жорстокій політичній долі вибрати як чергову зупинку назустріч невідомому Це невідоме ми розуміли як нові і можливо дуже несприятливі умовини праці для української справи в новому укладі міжнародніх сил і за умов нової ситуації в Україні, в якій знайшовся наш народ і його політичні сили. Початок кінця Другої Світової війни скоро наближався і наші люди різними шляхами прямувати на Захід. Ситуація на фронті заставила нас майже останнім поїздом виїхати на терен Німеччини і я з дружиною серед неабияких пригод, опинились в містечку Кавфбойрен в Південній Баварії. Першими українцями, яких ми тут зустріли, були панство Рубчаки з маленьким синочком Богданом, тепер відомим поетом і літературознавцем, професором на одному з чікаґських університетів. Незабаром після нашого сюди прибуття закінчилася війна і до містечка увійшли частини тексаської дивізії. Ми, т. зв. "скитальці", вийшли на вулиці містечка і відітхнули якось вільніше, хоч і не знали, яка доля нас стріне, і що ми можемо сподіватися від американців як союзників наших найбільших ворогів, московських більшовиків. І тут серед багатьох земляків з усіх закутків України зустрів я і Івана П. Багряного, з яким я сердечно привітався і під час його недовгого побуту в цьому містечку ми часто бачилися. Він заходив до мене або ми зустрічалися в крузі знайомих активних земляків та обговорювали різні справи, які в той непевний час всіх нас турбували. Передусім, всіх нас цікавило, яке становище займуть західні аліянти до численної маси утікачів та робітників, яких лукава доля загнала сюди, абонімці пригнали сюди на каторжну роботу. Почуття самозбереження і самооборони перед непевним заставляли нас шукати за якимись формами організації і ось ми вирішили створити щось на зразок українського допомогового

комітету, який ми назвали "Юкрейнієн Сервіс". Хто це був ми? Передусім, найбільш діловим ініціятором був сл. п. інж. Роман Гойдиш, людина високої особистої культури, бувала у світі, з перфектним знанням французької, німецької і англійської мов "як в письмі, так і в слові". Він і поклопотався у місцевій американській комендатурі про дозвіл відкрити таке бюро допомоги для т. зв. "ДП" української національности. Цілком ясно, що цю допомогу ми розуміли інакше як той молодий американський старшина, а тим більше його секретарка-перекладачка, еврейка з Естонії, що виявилося дуже скоро, як тільки цей допомоговий комітет почав активно працювати. Комітет "Юкрейнієн Сервіс" очолив Тадей Фединишин, секретарем був Зенон Городиський, а зовнішні зв'язки перебрав Роман Гойдиш, на якому лежав, на ділі, увесь тягар контакту з військовими чинниками і німецькою цивільною адміністрацією, яка сприяла у всьому, щоб позбутися "авспендерів". Ситуація була напружена в самому містечку Кавфбойрені і околиці, де жило багато чужинців різних національностей. Поляки раділи можливістю повороту, зокрема ті, які твердо вірили в західньо-аліянтську обіцянку про привернення "передвоенної" Польщі. Галичани "вірили" у свою "незайманість" в питанні повороту "на советську родіну", покликуючись на своє польське громадянство. Деякі українці з центральних земель подавали себе за "західняків", щоб рятувати себе перед примусовою репатріяцією. Тоді ще не було виразно з'ясоване становище відносно военних біженців. Часто американські військові льокальні чинники йшли на руку "советським місіям" в брутальній репатріяції наших людей, зокрема з центральних земель України. Ось в таких умовах працював Український Допомоговий Комітет в Кавфбойрені чи не один з перших заснованих зразу після приходу аліянтських американських військ. Головною працею і заслугою його було те, що він видав сотні довідок з фотознімками їх власників в англійській мові, які давали можливість нашим людям переїхати в більші міста і безпечніші місця, де вилапування біженців не було насильне і безправне для тих, що не хотіли повертати "на родіну". Були люди з центральних земель, які підносили голос потреби виступити проти насильної репатріяції і за необхідність вияснення західнім аніянтським військовим і політичним чинникам становища тисячних мас українських біженців і засланих до Німеччини робітників і причин їх небажання повороту до їх Батьківщини за тодішніх політичних умовин. Саме найбільш вимовним речником наших людей з центральних земель був саме письменник Іван П. Багряний, який перебував в той час в Кавфбойрені. Він ставив питання повороту

чи неповороту "на родіну" в ширшій і глибшій площині, а саме потребі видання ґрунтовного маніфесту до західніх альянтів і всього вільного світу, хто є СССР, і що він собою представляє як "родіна", до якої ці численні маси нещасних людей не хочуть повертатися. Треба осмислити собі тодішні умовини "гоніння" і політичний клімат, щоб оцінити цивільну відвагу Івана П. Багряного і його палкий виступ в обороні цього, що тепер називається "людські і національні права". Аджеж в той час навіть колишній віцемаршал польського сойму Василь Мудрий жив собі у затишному селі Блєнгофені, очікуючи пасивно зміни ситуації для біженців. Болів цими справами також київський адвокат і пізніший видатний гетьманський діяч Дмитро Левчук, який переживав не тільки ці важкі дні загрози репатріяції, але важку і безнадійну хворобу своєї дружини. Адв. Дмитро Левчук палко підтримував ідею організованої оборони "людських прав" біженців, пропонував свою допомогу як правник, а інж. Роман Гойдиш зі своєї сторони — свій досвід в міжнародніх зв'язках і своє знання мов. Тут в Кавфбойрені зродилася ініціятива і думка Івана П. Багряного виступити перед світом, як він сказав, з "маніфестом" оборони людських прав всіх біженців з усіх земель України. Саме тут він і сладав і укладав свої думки того незабутнього маніфесту до вільного світу, який пізніше п. з. "Чому я не хочу повертатися до СССР?" перекладений був на різні мови і так голосно пролунав по цілому вільному світі та напевно дійшов до совісти тих, які рішали про долю жертв великого політичного "ісходу" з України, а передусім, підняв на дусі переляканих загрозою репатріяції земляків.

Ще заки Іван П. Багряний покинув містечко Кавфбойрен, відбулася цесь в червні 1945 року дуже цікава, хоч і припадкова, зустріч, проте своїм змістом та темою виміни думок була вона, можна сказати, історичною. Брали в цій зустрічі на дозвіллі над берегом невеличкої річки біля цього містечка Іван П. Багряний, д-р Борис Левицький, Роман Паладійчук, Василь Ревак, д-р Михайло Турчманович і автор цих рядків. Саме в час, коли, шаліло переслідування наших людей амеркианськими військовими властями, які йшли назустріч т. зв. совєтським репатріяційним місіям і допомагали насильно "повертати на родіну", Іван П. Багряний підніс потребу організувати політичну організацію чи партію, як масовий рух для самозахисту, оборони і репрезентації людських і національних прав і аспірацій українського народу перед західніми альянтами. Він мав на увазі зокрема своїх ближчих земляків, недавніх в'язнів сталінських концтаборів і тих молодих свідоми "остарбайтерів", засланих німцями на каторжну роботу, які повинні бути у перших рядах цього масового руху. Тут

на цій припадковій зустрічі Іван П. Багряний подав свою оцінку своєї зустрічі і політичного досвіду, як він казав, "з українським заходом", підкреслив великий патріотизм людей того терену, але наголосив деякі прояви "провінційности" і нерозуміння політичних процесів, які проходили на центральних землях України. Новий політичний рух, в якому видатну ролю мусять відігравати нові політичні сили з української метрополії, повинен і змагати за відновлення української соборної держави, в якій будуть забезпечені усі демократичні права і свободи, ліквідовані большевицькою диктатурою. Він подав свої думки і про програму майбутнього політичного руху, які, як підкреслив присутній там видатний діяч і член "групи Мітринґи" д-р Борис Левицький, були подібні до програмових заложень Української Народньо-Демократичної Партії, яка постала з ініціятиви таких галицьких діячів, виходців з ОУНр, як Іван Мітринґа, Михайло Турчманович і ін., а які були прихильно прийняті на центральних землях України. Програмові думки майбутньої політичної партії, які накреслював Іван П. Багряний, ще в час, коли він обдумував текст свого палкого маніфесту **"Чому я не хочу вертатися до СССР?"**, свідчили про те, що він остаточно розійшовся з середовищем ОУНр. При тому він підкреслив, що він, будучи пов'язаний з тодішнім підпіллям ОУНр і УПА, мав змогу запізнатися дуже зблизька з українським заходом, репрезентованим не тільки цим середовищем, і цей досвід довів його до рішення мобілізувати людей "українського сходу" з метою творення дійсно соборницької політичної сили, побудованої на синтезі історично-політичного пройденого українського народу під різними займанщинами. Тут д-р Борис Левицький поспішив пригадати, що це пробувала не без успіху робити Українська Народньо-Демократична Партія у короткій зустрічі з українським Сходом на правому березі Дніпра. Уважаю доцільним, і з історичного боку конечним, згадати цей прецікавий і важний епізод з часу моєї третьої ранньої зустрічі з Іваном П. Багряним зразу після закінчення 2-ої Світової війни під час його побуту в Кавфбойрені не тільки як причинок до його біографії, але не менш важний причинок до передісторії постання УРДП, якої пізніше він зі своїми 11-ма послідовниками були її основниками в січні 1946 року в Ульмі.

Раннім літом Іван П. Багряний покинув містечко Кавфбойрен, взявши на дорогу виказку з нашого комітету, яка, як він згадував мені пізніше, стала йому в пригоді в той час "гоненія" і репатріяції утікачів з України і взагалі Східньої Европи, т. є. сфери впливів СССР. А тимчасом заходами і в співпраці секретарки американського старшини-адміністратора міста з

"большевицькою місією" увесь наш комітет було заарештовано і передано большевикам для репатріяції. Тоді то беслідно пропав голова комітету Т. Фединишин. Тільки завдяки акції і клопотанням наших дружин і великій допомозі капітана американської військової поліції (МП), українця з походження, ми чудом вийшли на волю.

Я ще довго перебував у цьому містечку і тільки на початку 1945 року, коли постав Координаційний Український Комітет, я дістав виклик від організаційних чинників ОУН в Мюнхені і там вперше запізнався з інж. Осипом Бойдуником, який, довідавшись про мою участь в переговорах ВУНРади з УГВРадою в 1944 році, запропонував мені працю у внутрішньо-політичній референтурі ПУН як одного з його співробітників. Тоді почався також і довгий процес нелегкої підготовки до створення спільного політичного центру, в якому Координаційний Український Комітет в Мюнхені був тільки переходовим етапом на шляху до реорганізації Державного Центру УНР і створення Української Національної Ради, якої перша сесія відбулася в днях 16-20 липня 1948 року в Авґсбурзі в Німеччині. УРДП під проводом Івана П. Багряного прийняла активну участь в 1-ій Сесії УНРади. Сам Іван П. Багряний увійшов у склад Уряду УНР як Міністер Преси і Пропаґанди, а Микола О. Степаненко був вибраний Секретарем УНРади. З того часу Іван П. Багряний став видатним і активним діячем ДЦ УНР, займаючи пізніше посаду Голови УНРади і в дальшій черзі аж до своєї смерти 25 серпня 1963 року посаду Заступника Президента УНР.

Юрій АРТЮШЕНКО

РОЗВИТОК і ДІЯЛЬНІСТЬ СУВА в ЧІКАҐО

(У річницю смерти 1-го Голови СУВА,

сл. п. ген. інж. Василя Филоновича)

Станицю СУВА в Чікаґо створила та частина українського вояцтва, яка в Европі належала до Товариства бувших Вояків УНР, що було створене з наказу Головного Отамана Симона Петлюри, а відтак переіменоване на Союз Українських Ветеранів. Ця частина вояцтва по приїзді до ЗСА вступила в члени ОбВУА, якого Установчі Збори відбулися 9 жовтня 1949 року, завдяки

ініціятивній групі, очоленій ген. О. Загродським і всебічно піддержаній полк. В. Кедровським і полк. М. Рибальчуком, які, всі три, теж були старшинами Армії УНР і членами СУВ в Европі.

Тож вищезгадана частина українського вояцтва по приїзді до Чікаґо, ще до свого військово-організаційного оформлення, виявилася діяльною в українськім чікаґівськім суспільнім житті, як напр., вона три роки підряд (1950-51-52) ініціювала влаштування Академій в річницю проголошення Актів 22-их Січнів (яких до того часу не відзначувалося). На всіх цих Академіях головний референт читав виразник цієї частини вояцтва — майор інж. Юрій Артюшенко.

Та тут про діяльність, що велася цим вояцтвом перед його оформленням в Станиці СУВА, ми не будемо багато говорити, а спинимося головно над розвитком і діяльністю за час від дня створення Станиці до дня Об'єднання СУВА і СВУР в одну Ветеранську Організацію.

І так, у 1955 році група виразників вищезгаданого вояцтва на чолі з ген. К. Смовським, полк. інж. В. Филоновичем і рядом інших старшин у Міннеаполісі, та полк. ген. штабу В. Чабанівським, майором В. Рудецьким, майором В. Горбачем, майором В. Зарицьким, майором інж. Ю. Артюшенком й іншими старшинами й козаками в Чікаґо, висловилися за тим, щоб дістати від американської влади "чартер" для такої Української Ветеранської Організації в ЗСА, яка б по духу, по формі й назві була такою, якою був в Европі Союз Українських Ветеранів у Німеччині, який стояв за всесторонню підтримку ДЦ УНР у протиріччі невиразному ставленню до Державного Центру УНР тодішньої Центральної Управи ОбВУА.

І ці старання, що їх робив перед владою ген. К. Смовський, як колишній Голова Центральної Управи СУВ в Европі, увінчалися успіхом. 1-го серпня 1962 року полк. В. Филонович надіслав відпис, виданого американською владою для Союзу Українських Ветеранів Америки, "чартеру" ч. 272, на підставі якого вже 5-го серпня того ж 1962 року й відбулися Установчі Збори Станиці СУВА в Чікаґо. Збори переводила Президія в складі: майор інж. Юрій Артюшенко — голова, хор. інж. Микола Фещенко-Чопівський — секретар.

До перших керівних органів Станиці СУВА в Чікаґо були вибрані: **Управа** — майор Василь Рудецький — голова, майор С. Зелінський і майор В. Зарицький — його заступники, побратим А. Пльонсак — скарбник, майор інж. Юрій Артюшенко — секретар і культурно-освітній референт. **Контрольна Комісія** — пполк. Н. Горбач — голова, пор. М. Ткаченко і хор. І. Настоящий — члени.

Суд — полк. О. Даниленко — голова, інж. К. Ліневич і хор. інж. М. Фещенко-Чопівський — члени.

Всі вищезгадані члени керівних органів Станиці СУВА — брали участь в державно-збройних змаганнях і були членами СУВ у Европі. Отже основниками СУВА були вояки з того покоління, яке винесло з державно-збройних змагань національно-державні й національно-військові традиції та продовжувало ними жити й їх боронити.

Щойно в дальшім розвитку СУВА в його склад увійшли також і вояки інших армій, до яких основною вимогою була вимога вірности державним традиціям УНР і військовим традиціям Армії УНР.

Першим зовнішнім виявом життя Станиці в Чікаґо була її "декларація", в якій, між іншим, писалося: "Союз Українських Ветеранів в США, пригадуючи себе всім українським військовикам, розсіяним по світі, ставить завдання пробудити в свідомості бувших військовиків розуміння значення Українських Державних Атрибутів в екзилі — живих символів реально пережитої справжньої національно-державної єдности".

Станиця СУВА в Чікаґо, від самого початку свого існування, включилася, як організаційна одиниця, в загально-суспільне життя, як напр. Станиця разом із Об'єднанням Українсько-Американських Організацій на стейт Ілліной взяла в 1962 році участь у творенні Громадського Комітету для зустрічі Голови УНРади — інж. О. Бойдуника та для влаштовання того протибольшевицького віча, на якому інж. О. Бойдуник виголосив реферат "Мобілізація сил". Варто тут згадати також ще й те, що в грудні того ж 1962 року Станиця СУВА в Чікаґо урочисто відзначила 45-ліття відродження українських державно-збройних сил — Армії УНР та 43-тю річницю Зимового Походу.

Новий же 1963 р. Станиця СУВА започаткувала "Січневим Зверненням" до членів та розсіяних по світі побратимів зброї, в якім говорилося про вояцькі моральні основи та чинний ідеалізм українських державно-збройних сил — Армії УНР. Також 1963 позначився переведенням 19 травня Жалобної Академії в 37-му річницю смерти Симона Петлюри та участю Станиці в Комітеті Громадських Організацій у переведенні Жалобної Академії в 25-ту річницю смерти полковника Євгена Коновальця, що відбулася 25 травня.

Зокрема 1963 рік позначився в житті Станиці відходом у вічність почесного голови Станиці — ген. штабу ген.-хор Василя Чабанівського.

В цім же 1963 році відбулося й посвячення організаційного прапора Станиці, який був твором відомого геральдика — полк.

Миколи Битинського: на малиновім тлі — Архистратиг Михаїл, як духовий патрон української реґулярної армії.

19-го жовтня 1963 року відбулися річні Збори Станиці СУВА в Чікаґо, на яких вибрано керівні органи в такім складі: головою **Управи** — хор. інж. Миколу Фещенка-Чопівського, заступником — майора В. Зарицького, головою **Контрольної Комісії** — пполк. Никифора Горбача і головою **Суду** — пполк. Олександра Даниленка.

Підчас урядування цих керівних органів відбувся 28 і 29 березня 1964 року в приміщеннях Станиці СУВА в Чікаґо, **Перший Делеґатський З'їзд СУВА.** При цім треба підкреслити, що на цей З'їзд наспіло багато привітів, починаючи від Президента УНР в екзилі — д-ра Ст. Витвицького, голови УНРади — інж. О. Бойдуника, Голови Виконного Органу УНРади — М. Лівицького, Керівника Ресорту Військових Справ — ген. А. Вовка, далі від генералів: О. Загродського, О. Удовиченка, П. Шандрука, М. Крата, М. Садовського, О. Вишнівського, В. Герасименка, А. Валійського та від ветеранських Організацій із ЗСА, Канади й Франції.

Цей Делеґатський З'їзд переводила Президія в складі: майор Василь Рудецький — голова та майор Юрій Артюшенко — секретар.

На З'їзді було вибрано: головою Центральної **Управи** — полк. інж. Василя Филоновича, заступником — майора В. Рудецького, головою Центральної **Контрольної Комісії** — майора інж. Юрія Артюшенка і Головою Центрального **Суду** — полк. О. Даниленка.

Також у 1964 році відвідав Чікаґо й голова Виконного Органу УНРади — Микола Лівицький, який 31 жовтня виголосив доповідь. Члени Станиці СУВА вітали його окремим прийняттям.

Зокрема ж 1966 рік в житті членства СУВА позначився підвищенням бувшого вояцтва Армії УНР в ранґах. Бож треба сказати, що з усіх реґулярних армій світу, лише Армія УНР, ні в час національної революції в 1917 р., ні в час державного періоду й державно-збройних змагань 1918-21 років не мала реґулярних підвищень у ранґах, ані бойових нагород чи відзначень за поранення.

Наступні річні Загальні Збори Станиці СУВА в Чікаґо, що відбулися 28 січня 1967 року, вибрали: головою **Управи** — майора інж. Юрій Артюшенка, 1-им заступником — майора Миколу Личика, 2-им заступником — пор. Ст. Будного, головою **Контрольної Комісії** — пор. інж. Володимира Стефановича і головою **Суду** —майора Василя Рудецького.

В цім 1967 році, з нагоди 49-ої річниці проголошення Литовської Держави, Управа Станиці обмінялася листами (в

лютому й у березні) з литовцями Столичної Округи Вільнос, Відділ у Чікаґо. А в квітні 1967 року на запрошення тієї ж литовської організації, голова Управи Станиці й деякі члени Управи брали участь у відзначенні заступника голови тієї організації — Валеріноса Шімкуса, який дав свій вклад у литовсько-українські взаємини.

6-го травня 1967 року Станицею СУВА в Чікаґо було відзначено 50-ліття державно-політичного й державно-збройного первопочину нашої доби. Зокрема було відзначено дату 22 травня 1917 року, день у який наказом по Армії УНР було утверджено оте відродження українських державно-збройних сил. Також було відзначено день 6-го травня 1920 року — закінчення Зимового Походу.

В цім же 1967 році, 10-11 червня, відбувся й Другий Делеґатський З'їзд СУВА в Міннеаполісі, на якому були вибрані керівні органи, до яких увійшло багато й членів чікаґської Станиці, а тому й подаємо тут повний склад цих органів: **Головна Управа:** голова — генерал інж. Василь Филонович, заступник — пполк. Василь Рудецький, орг. референт — майор Микола Отришко-Арський, секретар — пор. М. Лозовий, скарбник —побр. Андрій Дорош. **Контрольна Комісія:** голова — майор інж. Юрій Артюшенко, члени — сотник інж. Юрій Гончаренко й побратим Осип Дмитришин. **Суд:** голова — пор. інж. О. Гайдай, член — майор О. Ґенсуровський.

На цім Другім Делеґатськім З'їзді СУВА був присутній також і віцепрезидент УНР в екзилі — проф. М. Степаненко. Теж був на нім і литовський генерал О. Дірманактас, колишній міністер оборони Литви, а разом із ним литовська делеґація на чолі з В. Шімкусом, та литовські співаки з Чікаґо.

5-го листопада 1967 року Станиця відзначила своєю участю в Богослуженнях і Святочною Академією 5-ліття постання Станиці та всі пов'язані з місяцем листопадом історичні дати. В офіційній частині цих урочистостей голова Центральної Управи СУВА — генерал інж. Василь Филонович в асисті полк. Василя Рудецького та майора інж. Юрія Артюшенка перевів вручення Воєнних Хрестів і Грамот майорові Миколі Личикові, майорові І. Чесно та ппор. М. Шпакові. І в цих урочистостях брали численну участь наші приятелі литовці, на чолі з В. Шімкусом.

1968 рік також позначився участю Станиці в Чікаґо 21-го січня в Ювілейнім Бенкеті присвяченім 50-літтю проголошення Української Держави ІУ Універсалом Української Центральної Ради. За президіяльним столом на цьому Бенкеті сидів і Президент УНР в екзилі — Микола Лівицький. І він на цім Бенкеті виголосив головну промову.

27 січня 1968 року на річних Загальних Зборах Станиці СУВА в Чікаґо були вибрані нові керівні органи, які очолили: полковник Микола Отришко-Арський — **Управу,** майор Микола Личик — **Контрольну Комісію,** а полк. Василь Рудецький — **Суд.**

Хоч склад керівних органів по кожній каденції мінявся, то Голови їх вибиралися поновно на свої становища. Так що полк. Василь Рудецький і полк. Микола Отришко-Арський відійшли у вічність у час виконання своїх обов'язків на тих своїх становищах. При чім полк. М. Отришко-Арський відійшов уже по довершенні об'єднання двох Союзів Українських Ветеранів в один, що сталося 12 липня 1986 року. А він відійшов 28 липня, вже як почесний член Союзу Українських Ветеранів Армії УНР і Українського Резистансу.

Тож кожні нові керівні органи Станиці в час своєї каденції продовжували активно діяти на всіх відтинках суспільно-громадського життя та включатися в громадські комітети для відзначення історичних дат, чи відзначувати ці свята разом із Міжкомбатантським Комітетом, до якого й Станиця входила.

26 жовтня того ж 1986 року відбулися наступні річні Загальні Збори Станиці і то вже як збори Станиці Союзу Українських Ветеранів Армії УНР і Українського Резистансу. Зборами керували Президія в складі: майор Микола Личик — голова та хор. Ілля Матулко — секретар. На цих Зборах керівні органіи були вибрані в такім складі: майор Микола Личик — голова, старшина Михайло Медвецький — заступник і організаційний референт, хор. Ілля Матулко — секретар та хор. Степан Кіт — господарський референт.

І саме в час каденції цих керівних органів 3-го червня 1987 р. й відійшов у вічність сл.п. ген.-пор. інж. Василь Филонович, який не тільки був почесним головою СУВА та його найвизначнішим основоположником, але який 21 вересня 1984 року був і президентом того засідання представників Союзу Українських Ветеранів Америки (СУВА) і Союзу Ветеранів Українського Резистансу (СВУР), на якому була вирішена справа об'єднання цих двох Союзів в один Союз Українських Ветеранів. Тож ген. Василь Филонович відійшов у вучність уже як почесний голова Союзу Українських Ветеранів Армії УНР і Українського Резистансу.

При тім усім треба тут пригадати, що від 1973 до 1978 року ген. Василь Филонович виконував також і обов'язки Керівника Ресорту Військових справ при Українськім Державнім Центрі в екзилі і що в час цього його урядування було відзначено 60-ліття створення Армії УНР. При тім це відзначення позначилося тим, що українське вояцтво одержало Пропам'ятного Хреста 60-ліття, що

його встановила Головна Орденська Рада, яка була призначена наказом по війську УНР ч. 43 з 10 червня 1977 року, в складі: ген. К. Мандзенко — голова, пполк. В. Рудецький — заступник та пполк. Ю. Артюшенко — секретар (всі три члени чікаґської Станиці СУВА).

І при тім усім ген.-пор. інж. Василь Филонович знаходив час, щоб бути в багатьох випадках натхненником й побудником до творчих починів Станиці СУВА в Чікаґо й до того її розвитку й діяльности, про які була мова в цій нашій статті.

РЕЦЕНЗІЇ І КНИЖКОВІ ОГЛЯДИ

Яр Славутич

ОЛЕКСАНДЕР ХАХУЛЯ, **Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів. Спогади.** Передмова і переклад із російської Дмитра Чуба. Мельборн: "Ластівка", 1987, 217 стор.

200 листів Б. Антоненка-Давидовича. Передмова і примітки Дмитра Чуба. Мельборн: "Ластівка", 1986, 272 стор.

За цими двома книжками, що згадані вгорі, як за лаштунками на сцені, непомітний для читача, стоїть Дмитро Васильович Нитченко, письменник, практичний мовознавець (автор **Правописного словника для шкіл і молоді**), автор популярних нарисів про письменників і діячів культури, відомий також під псевдонімом Дмитро Чуб.

Колись, дуже давно, ще в юності, доля звела Д. Нитченка (Чубом він став уже на чужині) з Борисом Антоненком-Давидовичем. Після врешту письменника в 1935 р. їхні короткі взаємнення припинилися. Відновились вони аж 1968 р., коли Д. Чуб жив уже в Австралії, а Б. Антоненко-Давидович, повернувшись із концтабору та заслання, відновив свою літературну діяльність. Услід за першою короткою вісткою, між адресатами виникло жваве листування.

На прохання Д. Чуба, з Києва прилітали листи й листівки кожного місяця, якщо не частіше. Письменник цікаво писав про все — про себе, знайомих, літературний побут, нові книжки, усні відгуки на них. Іноді торкався національних і суспільно-політичних тем, хоч не відверто, лише натяками, усвідомлюючи постійний нагляд цензури, хоч іноді й не дуже пильної. Дещо пропадало в дорозі, перехоплене енкаведистами, але багато сягало Австралії. В наслідок такого листування назбиралася майже енциклопедія літературного життя в Києві дуже важливого періоду —шістдесятих-вісімдесятих років. За тимчасової відлиги були злети у творчості шестидесятників, але наспівали й погроми (мабуть, найбільший із них був 1972 р.)

Для мене немає жодного сумніву — кмітливий Д. Чуб максимально використав незвичайну нагоду. Його блискучий задум дав дуже добрі наслідки! Не гаючи дорогого часу, два роки після смерти Б. Антоненка-Давидовича (1899-1984), "новоавстралієць" випустив у світ усі листи

киянина. Таким чином, багатющий матеріял із першої руки, з погляду сучасника, тепер до послуг читача й дослідника ганебної доби Хрущова, Брежнєва та "временщиков" сталінського типу Андропова й Черненка. Із правицею на серці Д. Чуб може сміливо сказати: "Я склав собі плян і виконав його повністю!" А ми в захопленні повторюємо: "Блискучий задум і зразкове виконання!" Кращої оцінки, мабуть, годі й придумати.

Але на виданні **200 листів Б. Антоненка-Давидовича** (1986) Д. Чуб не зупинився. Він знайшов людину, що знала письменика довше і краще в періоди ув'язнення та каторжної праці. Олександер Хахуля "пробув низку років у таборах смерти Востоклагу", йому "довелося жити в невеличкому таборовому бараці і спати на чотириповерхових ліжках поруч нашого письменика, пізнати цю чудову лагідну людину..." (з передмови). З'являється новий плян — дістати спогади від цієї людини! Українець О. Хахуля був змушений обставинами жити поза Україною, навіть призабути рідну мову, тому свої спогади написав російською мовою. Д. Чуб негайно переклав їх на українську і випустив у світ.

Зразкове виконання доброго задуму — лише так можна характеризувати **Б. Антоненко-Давидович у пазурях чекістів (1987).** О. Хахуля всебічно описує енкаведистські знущання над письменником, плястично розказує про те, як саджали його в страшний ізолятор, де "легко можна було збожеволіти", показує, як садисти били його палками, погрожували пострілами... Таке ж було і тло навколо письменника: вивантажують десятки голих трупів, складають їх надворі під стіною в штабелі, трупи розкладаються, а над ними рояться мухи — як чорні хмари...

О. Хахуля виявив справжній талант в описі свого оточення, таборів смерти. Розповідаючи про раптову пожежу, що виникла з недбальства енкаведистів, він пише: "Язики полум'я схожі на червоні радянсько-чекістські прапори" (стор. 189). Про одного садиста: "В його голосі так і кричало самозадоволення пігмея, який уявляв себе Гуллівером" (стор. 13). Про взаємну, звірячу ненависть серед самих енкаведистів: "Він розумів, що хоч у нього й чекістська коса, але стара, підтоптана, наскочила на молодий чекістський камінь-кремінь, який не встиг ще обрости мохом" (стор. 111).

Про національні взаємини в Радянському Союзі добре сказано устами татарина Хакіма, якого заарештували за те, що він в Ермітажі побачив підпис "не по-татарському" під кримським каменем і "запалив-

ся гнівом" (стор. 114). Пізніше, коли його питали, за що засудили, він "пихтів і хвилювався": — Я татарин, слідчий не татарин; я татарин, прокурор не татарин; я татарин — всі три судді не татари. От і дістав вирок!

Багато таких проникливих означень і мистецьких знахідок розсипано в спогадах О. Хахулі. а сам Б. Антоненко-Давидович постає перед читачем як страдник, мученик і винятково лагідна особа. Ми глибоко вдячні авторові за ці надзвичайно цінні спогади, що мають документальну вартість як для української літератури (трапляються згадки про літературні погляди письменника) так і для розуміння СРСР, московської в'язниці, в яку насильно загнано багато народів для перемелювання і знищення їхньої ідентичности.

Для мене немає двох думок — без участи Д. Чуба за паштунками, мабуть не було б цих двох цінних книжок. А Хахулині спогади — це велика сенсація! У життєписі Б. Антоненка-Давидовича буде присвячене належне місце, з великою подякою, для О. Хахули, але не меншу подяку заслужив собі і Дмитро Нитченко-Чуб. А тим часом, читачу, придбаймо собі обидва видання і прочитаймо їх уважно. І згадаймо добрим словом Бориса Антоненка-Давидовича — головного героя епосу в рецензованих книжках.

ВИСОКЕ ВІДЗНАЧЕННЯ

Д-РА ІВАНА ЛИСЕЙКА

П. иємно нам поділитися доброю новиною з українським громадянством, що наш шановний і довголітній оптометрист та громадський діяч д-р Іван Лисейко одержав недавно від губернатора Томсона номінацію до Стейтового Комітету для Екзамінації в Оптометрії.

Цю відповідальну позицію отримав д-р І. Лисейко завдяки своїй всесторонній праці, як теж через впливи наших молодих стейтових політиків, як стейтового сенатора Володимира Дудича, стейтового репрезентанта Мирона Куляса, губернаторського асистента Левка Казанівського та президента Іллінойської Оптометричної Асоціяції, якої д-р Лисейко є активним членом.

Тепер дозвольте познайомитись з діяльністю нашого шановного д-ра Лисейка.

Народився він 2 липня 1927 р. в селі Михновець на Бойківщині, де закінчив народну школу, а середню освіту здобув вже на еміґрації в Ашафенбурзі. Приїхавши до Америки, зразу мешкав в Детройті, де закінчив в 1953 р. передмедичні студії у Вейн Університеті, а оптометричні студії в Іллінойському Коледжі Оптометріїв 1956 р., одержавши диплом доктора оптометрії. Того ж самого року одружився з панною Михайлиною Станґрет, а рік пізніше відкрив приватну практику в українській дільниці Чікаґо, при 2317 Вест Чікаґо Евеню, яку провадить по сьогоднішній день.

Побіч своєї професійної праці д-р Лисейко багато уділяється в Пласті. Був довголітнім членом Станичної старшини, за що отримав відзначення "Св. Юрія" в сріблі в 1981 р. Також був відзначений губернатором Огілві за добровільну працю і перевірку зору очей в "Кук Кавнті Прізон". Крім цього є він активним членом управ інших українських громадських організацій в Чікаґо, як, наприклад, є 2-им заступником голови Української Кредитової Спілки "Самопоміч", головою 97-го (пластового) відділу "Провидіння", головою Української Видавничої Спілки "Самостійна Україна", є членом Управи Відділу ОДВУ в Чікаґо. Д-р Лисейко є також активний в церковному житті при катедрі св. о. Миколая та свого часу сповняв обов'язки заступника голови "Батьківського комітету" при парафіяльній школі.

Він часто доповідав та публікував статті про хвороби очей, а також писав на пластові і громадські теми.

В 1986 р. д-р Лисейко мав доповідь під час Мирянського конґресу епархії св. о. Миколая на тему "Мирянська праця в парафії й епархії".

Д-р Іван і Михайлина Лисейки мають три гарні дочки, з котрих наймолодша, д-р Ірина, також закінчила оптометричні студії та працює професійно в канцелярії свого батька.

Складаємо д-рові Лисейкові наші щирі ґратуляції, побажання доброго здоров'я та успіхів в його професійній і громадській праці.

Д-р Павло ПУНДІЙ

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИЦТВ “САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ”

Австралія:
Mr. T. Topchij
93 Blamey Cr.
Campbell, Canberra, A.C.T. 2601
AUSTRALIA

Австрія:
“Ukrainske Slovo”
Dresdner Str. 124
1200 Wien 20
AUSTRIA

Англія:
Mr. O. Semeniuk
41 Fairfield Ter.
Bradford, West Yorkshire BD95AW
ENGLAND

Арґентіна:
Mr. B. Kowal
Rivadaria 1569
1033 Buenos Aires
ARGENTINA

Бразілія:
Mr. W. Czmyr
Augusto Stellfeld 795
80001 Curitiba, Parana
BRAZIL

Венесуеля:
Mr. F. S. Woyzechiwsky
Calle El Lindero
Esq. Pasaje 16 No. 40-01
Paroqia Sucre, Catia 1030 Caracas
VENEZUELA

З С А:
“Independent Ukraine”
2315 West Chicago Ave.
Chicago, Il. 60622
U S A

Німеччина:
Dr. Y. Makoweckyj
Ayinger Str. 23
8000 Muenchen 80
WEST GERMANY

Нова Зеляндія:
Mr. W. Krechowec
49 Fontenoy St.
Mt. Albert, Auckland 23
NEW ZEALAND

Франція:
Mr. B. Moulek
2, Ronte de Montfermeil
77500 Chelles
FRANCE

Канада:

Вінніпеґ:
Mr. W. Zacharchuk
557 Enniskullen Ave.
Winnipeg, Man. R2VOJ5
CANADA

Монтреаль:
Mr. J. Chochlach
7753 Jean Chevalier St.
La Salle, Que., H8N2X8
CANADA

Торонто:
Mr. A. Moskaluk
48 Simcoe Rd.
Bradford, Ont. L3Z2A6
CANADA

Річна передплата $15.00

THE NEW PATHWAY PUBLISHING Co.

297 College Street
Toronto, Ontario
M5T 1S2

Printed in Canada

